

Pécskai
Városi
Tanács



2-es számú
Általános
Iskola

Klebelsberg-napi füzetek 3.

A 2012. november 17-ei Klebelsberg-nap történései

Gróf Klebelsberg Kuno és a kisebbségek



**PÉCSKA
2013.**

Ezennel meghívjuk Önt
a 2013. november 23-án, szombaton, Pécskán tartandó

Klebelsberg-napra

Ormós Zsigmond emlékezete

- 10³⁰** – A meghívottak és érdeklődők fogadása a 2-es számú
Általános Iskola dísztermében
- 11⁰⁰** – **Szekernyés János**, helytörténész, műkritikus, irodalom-
és művelődéstörténész, újságíró, szerkesztő
A szabadelvűség és a művészetek elkötelezettje. 200
esztendeje Pécskán jött a világra Ormós Zsigmond
Miklósik Ilona, muzeológus művészettörténész
Ormós Zsigmond családja, az ember és az
intézményteremtő
- 12³⁰** – **Bodó Barna**, docens politológus, Sapientia Erdélyi
Magyar Tudományegyetem
Ormós Zsigmond temesi szereplése és politikusi
pályája
Dr. Erdősi Károly, a budapesti Klebelsberg Kuno
Emléktársaság ügyvezetője:
Nemzeti önismeret – Klebelsberg öröksége
- 14⁰⁰** – Koszorúzás a templomkertben
- 19⁰⁰** – **Aradi gyertyák égnek – A mi Tizenhármunk**
az Aradi Kamaraszínház műsora
Zenéjét szerezte Éder Enikő – **Borsos Pál**
Föllép: Éder Enikő, Molnos András Csaba, Borsos Pál
és Kiss Attila

Előadás az Ipartestületben

Klebelsberg Kuno kiváló nemzetpolitikus is volt¹

Nemcsak kiváló oktatásszervező, hanem remek nemzetpolitikus is volt Klebelsberg Kuno – hangzott el az idei Klebelsberg-napon, amit szombaton szervezett Pécskán a Kálmány Lajos Közművelődési Egyesület, és amellyel a 137 éve született volt magyar vallás- és közoktatásügyi miniszterre emlékeztek szülővárosában. Gróf Klebelsberg Kuno és a kisebbségek



kapcsolatát járták körbe, előadást tartott Makkai Béla, a Károli Gáspár Református Egyetem tanszékvezető docense, valamint Miklós Péter történész, a Szegedi Tudományegyetem bölcsészkarának oktatója.

A szervezőt és az előadókat Pataky Lehel Zsolt szólaltatta meg a rendezvény elején.²

Pataky Lehel Zsolt: Gróf Klebelsberg Kuno Pécskán született ugyan, de csecsemő korában elkerült innen. Miért pont Klebelsberg-napnak nevezik el ezeket a rendezvényeket?

Nagy István: Klebelsberg Kuno talán kéthónapos koráig élt Pécskán. Az apja³ lovasbalesetet szenvedett, amibe Klebelsberg születése után év hét hónappal behalt, de már nem Pécskán.

Miért Klebelsberg-nap? El lehetne ezt a napot nevezni Nagy Oszkáról, Ormós Zsigmondról, Kálmány Lajosról, Mester Józsefről és másokról is. Most csak a legnevesebb, Pécskán született vagy Pécskához kötődő magyar nagyságokat soroltam föl.

Azért Klebelsberg-nap, mert ő az egyetlen magyar, akinek Pécskán szobra van, mert ő meghatározó tudós-politikusa volt az 1920-as évek Magyarországnak, mert egy olyan iskolapolitikus volt, aki párját ritkítja. Tíz éves minisztersége alatt ötezernél több iskolai objektum – tantermek,

1 Kép és szöveg: <http://www.aradihirek.ro/2012/11/18/klebelsberg-kuno-kivalo-nemzetpolitikus-is-volt-audio.html>

2 Az hangfelvételt Nagy István írta át.

3 Klebelsberg Jakab, a császári és királyi hadsereg 14. huszárezredének századosa. (1844. IV. 15. – 1877. VI. 15. Székesfehérvár)

iskolák, tanítói lakások, sportuszoda, egyetemek – épült föl. A szegedi egyetem a Kolozsvárról menekült Ferenc József Tudományegyetemből jött létre, a pécsi pedig a Pozsonyból menekített tanári karára épült. Sok ok van rá, hogy miért Klebelsberg-nap, de ha úgy tetszik, akkor azért mert nekem ő a heppem.

Pataky Lehel Zsolt: Említette, hogy Klebelsberg az egyetlen olyan magyar személyiség, akinek szobra van Pécskán. A pécskaiak mennyire vannak tudatában, hogy milyen jeles személyiség született a városban? Illetve van-e még értelmiség, vannak-e, akik még emlékezzenek Klebelsbergre? Mekkora erőt képvisel Pécskán a magyarság?

Nagy István: Pécskán olyan háromezer kétszáz körül vagyunk magyarok. Az erősséget nézve folyamatosan gyengülő, mert ha 1910-ben egyetlen egy évjáratban több, mint 300 gyermek ment iskolába, most magyarul 15-nél több nincs.

Sajnos előregedőben vagyunk, magyarságunkban jelentős számban hitehagyottak vagyunk.

Sajnos Trianon minden átka tetten érhető a pécskai magyarságon.

Meg hát ez a mostani XXI. századi rohanó világ is erősen befolyásolja ezeket a folyamatokat. Azért tartom fontosnak, hogy évenként legyen Klebelsberg-nap, hogy juttassuk az emberek eszébe: állj meg vándor, mert vannak emberek, akikre érdemes emlékezni, olyan emberek, akik ott születtek, ahol te születted, akik onnan indultak, ahol mindennapjaid éled, és ha egy nemzethez tartozol, akkor tartsd számon azokat, akiket érdemes számon tartani, különösen azokat, akik arról a településről mentek el, ahol élsz.

Nem tudom, hogy a pécskaiak mennyire vannak tudatában az itt született személyiségek jelentőségével. Igyekszem tenni azért, hogy minél többet tudjanak róluk.

Pécskán szép számú érettségivel, tanítói, tanári, mérnöki, orvosi diplomával rendelkező magyar él. Sajnos többségük a szakmáján kívül mással nem foglalkozik.

Pataky Lehel Zsolt: Makkai Béla a Károly Gáspár Egyetem tanszékvezető docense. Klebelsberg Kuno kiváló oktatáspolitikus volt. Tudjuk, hogy ő szervezte meg a tanyai népiskolákat. Ehhez hasonlóan kiváló nemzet- és kisebbségpolitikus is volt?

Makkai Béla: Fiatal korában egyből a miniszterelnökségen kezdett dolgozni, és azt a feladatot kapta, hogy mérje fel ezzel kapcsolatosan a magyarság helyzetét és valamiféle programok kidolgozásában vegyen részt. Nagyon fiatal. A húszas éve elején járt Klebelsberg ekkor, de nagyon jó iskolái voltak, és nagyon jó nemzeti nevelést kapott a székesfehérvári cisztereknél.

Ő ezt szívügyének tekintette, hogy a soknemzetiségű Magyarországon amúgy is akkut problémának számító nemzetiségi kérdést górcső alá vegye. Szakemberek segítségét kérte. A statisztikus Vargha Gyula már ekkor a munkatársai körében van, és minisztersége alatt is elkíséri. Ha jól emlékszem osztályvezetője volt a minisztériumban. Szociológiai módszerekkel elemezte a magyarság pozícióját, helyzetét az adott századfordulós időszakban, és arra a megdöbbentő eredményre jutott, hogy uralkodó nemzet volta ellenére nemzeti szempontból nagyon cudar helyzetben van. Nem szó szerint idézem, de valami ilyesmi megfogalmazást tett. Ez a felismerés, ami egy ötven milliós monarchia egyik vezető népének a helyzetét rögzíti, elég megdöbbentő volt. Utána egy igen alapos kutatómunkának és koncepcióalkotó munkálkodásnak a kiindulása lett ez a felismerés. Eötvös József nemzetiséggel kapcsolatos alapmunkáit tanulmányozza ebben az időszakban, és mélyfúrásokat végez azokon a periférikus vidékeken, ahol a magyarság – a nyelvhatári helyzete miatt – az erózió jelei láthatók. Két olyan területet talált ezen vizsgálódásai közben, ahol beavatkozást javasol. Az egyik nyilvánvaló az alföldi magyarságnak és a székely tömbnek jóval erősebb etnikus képletekkel való összekapcsolása lett volna a távlati stratégiai elképzelés ezekben a fiatalkori éveiben, a másik pedig a széleken, a peremvidékeken porladó magyarságnak a megerősítése.

Volt egy elképzelése, amit törvényjavaslatként is benyújtott, ez az úgynevezett nyelvhatárakció program, ami azt a felismerést tükrözi, hogy évszázados harcot vívnak etnikus alapon a kölcsönhatásban élő nemzetiségek, és az a nép tudja megállni a helyét, amelyik jobban összerendezi a sorait, és a nyelvhatár mellett erős városi közösségeket hoz létre, ahol kulturális és gazdasági vonzerővel a szórványra, és esetleg szigeteken élő kisebbségi sorstársakra is összerendező hatást tud gyakorolni.

Az volt a feltételezése, hogy ha az Amerikába távozott többszázezernyi magyart hazatelepítik, és ezekre a problematikus helyzetekre, a peremvidékekre, a szórvány és a szigetek környékére telepítik, akkor a szórványból szigeteket lehet kovácsolni, a szigeteket pedig hozzá lehet kapcsolni a tömbmagyarság egészéhez. Ezt egy hosszú távú, harminc éves programban nagyon pontos felmérések figyelembe tervezték meg, és meglett ennek a programja is. A Széll kormány alatt született meg az a nemzetstratégiai elképzelés, amiben Klebelsberg oroszlánszerepet vállalt. Az a címe, hogy *Az idegenbe vándorolt magyar honosok nemzeti gondozása*.

Nem csak Óromániába távozott székely kivándorlók felkarolására tettek nagyon komoly lépéseket 1901-es kezdettel, hanem a szlavóniai kivándoroltaknak is a nyomába eredtek, és az amerikások hazatelepítésén is gondolkodtak, több lépcsőben. Előbb azt mondták, hogy pappal és tanárral, templommal és iskolával meg kell tartani nemzeti identitástudatában a külföldre távozottakat, és egy kedvező alkalommal, amikor gazdaságilag is fogadóképesebb Magyarország, hiszen az ipari struktúra még nem

épült ki rendesen, tehát megélhetést akkoriban még nem tudott nyújtani a kivándorlóknak, de ezzel számolva próbálta az ő helyüket megtalálni a visszaillesztéshez.

És egy nagyon sokágú program kidolgozása fűződik Klebelsberg nevéhez. Elsősorban a szlavóniai akcióhoz, ahol körülbelül 100 000 kivándorolt magyar ekkoriban, azok gyakorlatilag már eltűntek a történelem sodrában, de róluk készült egy monográfiám még 2003-ban, most pedig az Óromániai, szintén körülbelül százezres nagyságrendű kivándorolt magyarsággal kapcsolatos részét dolgozom fel ezeknek a miniszterelnökségi iratoknak, amelyeknek szinte mindenikét aláírta Klebelsberg, vagy miniszteri segédtitkárként, mint fogalmazó, vagy pedig már, mint osztályvezető. A felülvizsgálati fordulóban ott van a második aláírása. Tehát ezeket az ügyeket maximálisan kézben tartja, amíg a miniszterelnökségen dolgozik. Ezt ugyan otthagyja – ha jól emlékszem 1910-ben –, de 1913–14-től már, mint kultuszminisztériumi államtitkár megint csak fiumei magyarokkal, és megint kisebbségi magyarokkal dolgozik, illetve periférián lévő egyetemalapításokkal, tehát ugyanezt a területet viszi tovább.

Pataky Lehel Zsolt: Van-e ennek a programnak olyan pontja, amit a mai romániai vagy felvidéki magyar oktatáspolitikusok, vagy magyarországiak gyakorlatba tudnának ültetni. Nyilván most a magyar állam a szórányvidékeken a visszatelepítésekbe nem tud beleszólni az elszakadt területeken, de esetleg olyan pontok, amelyekből meríteni lehet, amelyek követendő példát vagy egy támpontot adnak? Ugye ő közel száz évvel ezelőtt fölismerte azt a problémát, és orvosolni próbálta, amivel az asszimilációnak kitett magyarság szembenéz.

Makkai Béla: Közismert róla, hogy ő egy pragmatikus ember volt.

Minden hosszú távú programjához készített egy nagyon feszes végrehajtási tervet is. Tehát a taktikát és a stratégiát egységben szemlélte, és együttesen próbálta megvalósítani. Ezért aztán, noha legfőbb hiányossága ezeknek a támogatási programoknak, és hosszú távú projekteknek, hogy a szociálpolitikai problémát, a megélhetési kérdést nem kezelte kellő komolysággal és kellő erőfeszítéssel de, ami ezen kívüli lehetőség és eszköz csak volt, azt mind megragadta ennek a helyzetnek a megoldására. Példának okáért mindent megtett, hogy a periférián élő pedagógus valóban a közösség élesztője legyen. Biztosította a nyugodt egzisztenciájukat, hogy ne legyenek anyagi gondjaik, tudjanak foglalkozni a közösség gondjaival, ne csak oktatási, művelődési szinten, hanem akár közgazdasági természetű problémákkal is hozzájuk lehessen fordulni. Valódi lelke, tanácsadója legyen a közösségnek a pedagógusa, a lelkész vagy az az értelmiségi, aki magyarként ott szolgálatot teljesít.

Másfelől nagyon erős felvilágosítási munkát végeztek. Nemcsak iskolai, hanem iskolán kívüli eszközöket is megragadtak. A sajtó, a különféle népies

hangvételő, és praktikus tanácsokkal telerakott népi kalendáriumok, helyi viszonylatokat jól megismerő és ismertető sajtóorgánumok létrehozása is része volt ennek a programnak.

Nagyon fontos volt a gazdasági helyzetbe hozásnak a nem tőkeigényes eszközeit megtalálni. például szövetkezeteket hoztak létre a helyi pedagógusok segítségével. Értékesítési és takarékszövetkezetet is. Gazdasági szaktanácsadás is folyt mind az iskolai délutáni programok, mind az újságok, kalendáriumok szintjén, hogy megtanítsák olyan gazdasági fogásokra, amelyekkel meg tud erősödni, meg tud gyökeresedni idegen közegben is a magyarság, és a maga ura tud lenni, és választói jogra tud szert tenni, a közösségben fajsúlyos elemmé tud válni. Például a tejtermelő gazdaságra való áttérést, a selyemhernyó tenyésztést, mint jól fizető, speciális mezőgazdasági-ipari tevékenységet. Ilyesmiket próbáltak ki velük kapcsolatosan, hogy egy komplex életprogrammal tudjanak eléje állni a helyi magyaroknak. Hogy érdemes ahhoz a közösséghez tartozni, és nem szégyenteljes, periférikus állapotokban meghúzódva, és csak az asszimilációnak kitéve, sorsukra hagyva tengődjenek, hanem igen is mutatott példát az ott élő magyaroknak.

Tehát nagyon erős hazafias oktatás zajlott körükben, kiváló könyvekkel, könyvtárakkal látta el a határon túli magyarokat a Julián Egyesület, aminek tíz esztendeig ügyvezető igazgatója volt Klebelsberg.

Csak egy példát arra, hogy mennyire praktikus volt az a program. A dunai hajós nép, amelyik nagyon nehezen köthető területhez, de egyértelmű volt, hogy nagyon erősen szerbesedik a közeg hatására. Nekik könyves ládákban küldött nagyon jól válogatott anyagot, hogy legyen identitása azoknak a gyerekeknek, akik csak szerb szót hallanak szinte egész évben, a téli kikötőben pedig, ahol jegesedés idején lehorgonyoztak, és nem volt közlekedés, akkor pedig téli iskolákat indítottak el számukra vándortanítóval.

Tehát a szórványban, ami most az erdélyi viszonyokban olyan jelentős probléma, ugye a nagyobb része már szórványban él a magyarságnak román földön... A szórványt nem hagyta magára ez a program, és Klebelsberg, és mindenoldalúan megpróbálta a pozícióit erősíteni a helyi magyarságnak. A központban is, kormányzati szinten is, helyi szinten is, és a hétköznapi élet szintjén is nagyon praktikus életmodellt próbált különféle lehetőségeket kiaknázva megvalósítani.

Pataky Lehel Zsolt: Miklós Péter a Szegedi Tudományegyetem bölcsészkarának oktatója. Klebelsberg Kuno kiváló oktatáspolitikus volt, de ugyanilyen jó érzékű kisebbség- és nemzetpolitikus is volt?.

Miklós Péter: Igen. Klebelsbergéről általában azt szokták mondani, hogy egy nagyon álmodozó-, illúziókergető ember. Ez egyáltalán nem igaz. Mind miniszterként, mint elméleti szakemberként nagyon pragmatikus és gyakorlatias elveket megfogalmazó volt. Ezen pragmatizmus jegyében – már a dualizmus utolsó évtizedeiben – nagyon sok programot alkotott, mint

például a Julián program, a történelmi Magyarország határain kívül élő, vagy pedig Magyarország határain belül, de szórványban élő magyarság oktatási felzárkóztatását támogatta. Ezt a Julián programot is ő alkotta meg.

Miniszterként egészen más helyzetbe került. A dualizmuskori politikának két nagy törekvése volt kulturális politika szintjén. Egyrészt az, hogy bizonyítsa a magyar nemzeti függetlenség eszméjének a kulturális alapjait is, miszerint a magyar állam és a magyar nép az egy államalkotásra, önállóságra képes, és önálló kulturális valóság, entitás. Ezzel azt akarták ellensúlyozni, amit az osztrák-magyar monarchia, az előtt pedig a Habsburg birodalom szeretett volna elérni, hogy a németesítés, a germanizáció bekövetkezzen.

Az egyik egy kulturális valóságként való megjelenítése a magyarságnak, a másik pedig – a történelmi Magyarország, a Trianon előtti Nagy-Magyarország sok nemzetiségű állam –, hogy azok a nemzetiségek is valahogy a magyar nemzetbe integrálódjanak be, és valahogy a magyar nemzet részeként kezdjenek működni.

1918–20 között ez a helyzet szinte egyik napról a másikra megszűnt, hiszen a kicsi, lecsökkent Magyarország immáron önálló állam, önálló kulturális- művelődés- és oktatáspolitikával lett, és soknemzetiségű állam helyett homogén, magyarokból álló nemzetállam.

A kérdés úgy vetődött fel, hogy mi lesz egyrészt a határon túli magyarokkal, aminek a legfontosabb eleme, hogy gazdaságilag, kulturálisan és ez által identitásukban meg tudnak-e maradni, a másik eleme pedig az volt, hogy mi lesz a magyarországi kisebbségekkel.

Klebensberg azt a vállalást tette, akkor, amikor az 1920-as években megfogalmazta a nevéhez fűződő, és a korszakát is jelző neonacionalizmus eszméjét, hogy ennek a neonacionalizmusnak az a célja, hogy bizonyítsa a határon túli magyarságnak, hogy van helyük és kultúráteremtő erejük. A kisantant államoknak, Romániának, a délszláv államnak és Csehszlovákiának is, hogy a magyarság az erős, és ott helyben, a szülőföldjén is erős tud maradni. Másrészt pedig azt, hiszen a területi revízió célja lebegett a szemük előtt, hogy ha megtörténik a területi revízió, ami aztán részlegesen, 1938 és '41 között meg is történt, akkor a nemzetiségek: románok, ruszinok, szlovákok, szerbek inkább érezzék magukat a magyar nemzet részének, és érezzék úgy, hogy jobb nekik a magyar államhoz tartozni, mint adott esetben ahhoz az államhoz, amelyhez kerültek. Mondanám, hogy a nemzetállami keretek közé, de tudjuk, hogy ezek nem nemzetállamok, hiszen 1918 után Románia is soknemzetiségű, a szerbhorvát-szlovén királyság már nevében is soknemzetiségű, és Csehszlovákia is minimum két, cseh- és szlovák részből áll, és akkor még nem beszéltem a ruszinokról, németekről és természetesen a magyarokról.

A neonacionalizmus lényege, egy mondatban összefoglalva, hogy mindenki, aki kulturálisan, gazdaságilag, egzisztenciálisan növekedni, gyarapodni akar, európaivá akar válni, annak nincs más választása, mint a magyarsághoz csatlakozni, és közeledni.

Érdekfeszítő előadások, gyér érdeklődés¹

Balta János

Szombaton a pécskai 2-es Számú Általános Iskola dísztermében került sor az idei Klebelsberg-nap rendezvényére. 11 óra után a szervezők nevében Nagy István, a Kálmány Lajos Közművelődési Egyesület elnöke köszöntötte a kéttucatnyi érdeklődőt, illetve az előadókat, Makkai Bélát, a Károli Gáspár



Református Egyetem tanszékvezető egyetemi docensét és Miklós Péter történész-muzeológus egyetemi oktatót, a Szegedi Tudományegyetem Történeti Intézete és a Fekete Ház munkatársát. Az elnök a jelen lévőknek kiosztotta a Klebelsberg-napi füzetek 2. számát, amelyikben a 2011. november 26-i megemlékezés történései mellett a jelenlegi magyar tannyelvű oktatás romániai és Arad megyei helyzetéről készült kimutatással is szolgáltak.

Makkai Béla előadásának bevezetőjében ismertette a tiroli-magyar gyökerű, de magát mindig magyarnak valló politikus életpályáját, kezdve a pécskai születéstől a hazai és külföldi tanulmányain át a századfordulón kultuszminiszterré történt kinevezéséig, amikor feladatkörét 3 téma köré csoportosította.

1. A nemzetiségi kérdés. A Varga Gyula akadémikussal közösen készített felmérésből átlátta, hogy a magyar nemzet vezető pozíciója ellenére mostoha helyzetben van, hiszen az ország politikai stabilitását veszélyeztette a késlekedő földreform, ezért egyre több magyar vándorolt ki Amerikába. Azért is, mert a szórványvidékeken az Al-Duna Bank által tudatosan megszerzett magyar tulajdonú földekkel a román érdekeket szolgálták. Az ottani földönfutóvá vált magyarság a kivándorlás vagy a beolvadás között választhatott.

2. Az általános szavazati jog bevezetésével a nemzetiségek döntéshozó helyzetbe kerülhetnek, felborulhat a politikai stabilitás.

1 Kép és szöveg: http://www.nyugati jelen.com/jelenido/erdekfeszito_eloadasok_gyer_erdeklodes.php

3. A nemzetpolitikai erő kifejtés hiánya – a főnemesség nem foglalkozott felelősen a nemzeti kérdéssel, csakis hangzatos beszédek szintjén. Éppen ezért magának nem a nemzetiségek gyengítésén, hanem a magyar nemzet megerősítésén kell munkálkodnia. A darwinizmus hatása alatt kidolgozott nemzetstratégiát 30 év alatt látta megvalósíthatónak. Ebben olyan elképzelések szerepeltek, mint az Amerikába települt, mintegy 3 millió magyar hazahívása és az Alföld és a Székelyföld közötti szórványvidékekre történő betelepítése, Széll Kálmánnal és Tisza Istvánnal egyetértésben. A századfordulón indította be 100 ezer magyarnak Szlavóniába, a Száva folyó két partjára történő betelepítését, amikor a magyarokat 500 helysére telepítették be kedvező földreform segítségével, számukra 110 iskolát építettek, a horvát nacionalizmus keresztüztüében. Klebelsberg tanácsára, minden konfrontációt kerülve, a közösségépítésre összpontosítottak, ezért 1913-ban az ide betelepült családok gyermekeinek a 90%-a magyar iskolában tanult. Lépéseket tett a dunai hajósoknak a beolvadástól történő megóvása, illetve az Óromániában élő magyaroknak az iskoláztatása érdekében. Klebelsberg Kunó nemzet iránti aggodalmait a főnemesség nem vette komolyan, Tisza István miniszterelnök is túlzásként könyvelte el, mert azt hitte, a nemzetiségi konfliktushelyzetek hosszú távon is kezelhetők. Szomorú, hogy Klebelsberg 30 évre tervezett nemzetépítő politikáját nem tudta befejezni, azon csak 15 évig munkálkodhatott, ezért az I világháború utáni zűrzavar, illetve Trianon mindent romba döntött – sommázta előadását Makkai Béla.

A jelen lévő Király András államtitkár, élve a kérdés lehetőségével, feltette a kérdést: ha Klebelsberg átlátta az Al-Duna Bank mesterkedéseit, miért nem hozott ellenintézkedéseket? Talán azért, mert Deák Ferenc a visszafordíthatatlan folyamatot elindító intézkedésektől rettegett? Sajnos, ebbe a csapdába esett, mert hozzájárul Magyarország szétszaggatásához.

Az előadó leszögezte: a magyar elitet nem lehetett felrázni az 52 milliós birodalom biztonságtudatából. Az általános választójog hiányában a magyar törvényhozásban ülő 500 magyar képviselővel csak 12 nemzetiségi, sőt ennél kevesebb is nézett szembe, holott a valóságban a magyarság csupán a lakosság 48%-át képezte. Az arány megfordításához 30 évre lett volna szükség, a történelem azonban csupán 15 évet hagyott erre, ami nem bizonyult elegendőnek.

A kávészünet után Miklós Péter *Klebelsberg nemzetkonceptiója és kisebbségpolitikája* címmel tartott előadást, amelyikben kitért arra az intézményrendszerre, amivel a nemzet szellemi fejlődését próbálta előmozdítani. Ilyen volt a Konstantinápolyi Magyar Intézet is, ahol sok tehetséges, a nemzetet szolgáló értelmiségi tanult. Klebelsberg antiliberális konzervatív világnézetét támasztotta alá az 1920-ban megjelent munkájában, amelyikben részletesen kifejti a főnemességnek a nemzeti kisebbségek problematikájával szembeni teljes érdektelenségét. Mert azt hitték, az ország és a nemzet megtartását szavatolja az 1000 éves államiság, illetve az

államalapító nemzet főnemességének a kiváltságai, miközben fogalmuk sem volt, de nem is érdekelte őket a kisebbségek kialakulásának a körülményei, a valós társadalmi, politikai helyzetük. Az országban élő szlovákok száma ugyanis a XIX., de a XX. században is megduplázódott, miközben a magyarság fogyott.

Mindkét előadás olyan, a magyarságunk történelmével kapcsolatos tényeket tárt a hallgatósága elé, amelyekkel ritkán találkozhat, tankönyvekben nem olvashat róluk. Nagy kár, hogy a ragyogó alkalommal csupán kéttucatnyi magyar élt.

Az előadásokat követően a templomkertben álló Klebelsberg Kuno mellszobrát először Nagy István, a Kálmány Lajos Közművelődési Egyesület elnöke, majd Bölöni György a helybeli RMDSZ, Király András a megyei szervezet részéről, Bartok András a Búzavirág Egyesület nevében koszorúzta meg.

Klebelsberg nemzetpolitikai törekvései, és ezek hatása a magyarság és a szomszédnépek viszonyára

Sem rokonaink, sem pedig szövetségeseink nagyon a térségben nincsenek. Tehát a magunk erejére vagyunk utalva. A tanulságokat tehát össze kell gyűjteni, és közzé kell tenni – mondja az előadó Makkai Béla¹, aki a múlt tanulságait igyekezett csokorba fogni.

Először Klebelsberg – Magyarpécskán kevésbé ismert – ifjúkoráról. Ezt a korszakát kevésbé kutatták, hiszen miniszterként teljesedett ki az életműve. Azért ezt a pályaszakaszt bontja ki, mert huszoneves fiatalként is jelentős alapvetések fűződnek Klebelsberg nevéhez.

Klebelsbergnek a gyökerei sem lényegtelenek. Kiváló iskolái voltak. Székesfehérváron a ciszterek nevelték,



¹ Makkai Béla a budapesti Református Egyetemen tanít 15 éve, ahol az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszéket vezeti. Kutatási területe: kisebbségi kérdés, magyarság és a szomszéd népek kapcsolata, Kelet-Európás, azon belül leginkább Balkános. Előadásában ezeket a kapcsolatait emeli ki Klebelsbergnek.

majd a patinás bécsújhelyi Terezianumba járt. Kiváló egyetemeken, Budapesten, Párizsban és Berlinben is tanult. Ez a fajta vértettség, elmélyült műveltsége már fiatalon jól kamatozott.



Darányi Ignác

Természetesen grófként az érvényesülés útja, a pálya sokkal könnyebben megnyílt számára. A Széll-kormány¹ idején, 1896-ban – berlini egyetemi kurzusait követően – a miniszterelnökségen kap segédfogalmazói állást, ahol gyorsan emelkedik a ranglétrán. Prominens férfiak veszik körül. A miniszterelnökkel magával is jó kapcsolatot épít, akár csak Darányi Ignáccal², aki mezőgazdasági miniszterként nagyon fontos nemzetvédelmi programok kezdeményezője lesz. Tulajdonképpen ő indítja el a szórványvidéki telepítéspolitikát, elsősorban a bukovinai székelység hazatelepítésének –kudarcos – kísérleteivel, amelyek Klebelsberg számára is kiindulópontot jelentenek. A feladatkör, amit rábíztak miniszterelnökségi posztján nyilvánvalóan sokat érlel gondolkodásán, noha a lehetőség is fontos ahhoz, hogy e nagy formátumú államférfi országos jelentőségű munkássága kiteljesedjék.



Huszti József

Feladatköre szerint az akkut nemzetiségi problémát kell vizsgálnia. Gyorsan barátságot köt Varga Gyula, statisztikus szakemberrel – későbbi akadémikussal, aki költő is volt –, akivel a századfordulós nemzetiségi viszonyokat vizsgálta, s arra a megdöbbentő felismerésre jutott, hogy a németek mellett a magyarság vezető nemzetként mostoha helyzetben van. Meglepő megállapítás ez egy huszonéves fiatalembertől, aki egy ötvenmilliós monarchia tisztviselője, ahol mindenkit átjár a birodalmiság mámor.

Huszti József³, aki máig a legjobb életrajzot⁴ írta Klebelsbergéről, abban a szerencsés helyzetben volt, hogy könyve elkészítésekor ezt a korai szakaszt dokumentáló klebelsbergi jegyzetanyagból dolgozhatott. Pontosan látjuk, hogy ennek az időszakaszának melyek a csomóponti problémái,

1 1899. február 26. – 1903. június 27.

2 Pusztaszentgyörgyi és tetéltleni **Darányi Ignác** (Pest, 1849. január 15. – Budapest, 1927. április 27.) jogász, agrárpolitikus, nagybirtokos, földművelésügyi miniszter: 1895. november 2 – 1903. november 3., és 1906. április 8. –1910. január 17. között, ifj. Andrássy Gyula elkötelezett híve. 1909-től tagja a Magyar Tudományos Akadémiának.

3 **Huszti József** (Zalabér, 1887. október 10. — Budapest, 1954. január 2.) klasszika-filológus, irodalomtörténész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja (1939).

4 Huszti József, – *Gróf Klebelsberg Kuno életműve*, MTA, Budapest, 1942., 380. l.

milyen kérdésekkel foglalkozott Klebelsberg. A lényeggel, amint ezt tőle megszokhattuk.

A szociális kérdéstről folytat elmélyült tanulmányokat, és már akkori jegyzetfüzeteiben figyelmeztet: az ország politikai stabilitását veszélyeztető nagy problémátömegekről van szó.

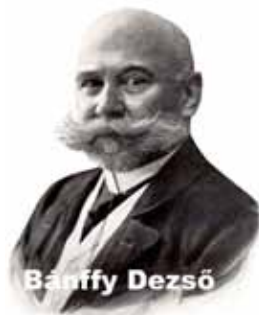
Nem meglepő, ha még konzervatívabb korszakában, a húszas években is a földreform fontosságát hangsúlyozza. Attól tart ugyanis, hogy a társadalom agráriumból élő többsége nem tud megkapaszkodni a hazai földön, s munkaalkalom, megélhetés hiányában a kivándorlás vagy – mint a perifériákon – a helyi többség szorításában a beolvadás között választhat csupán. Mind a kettő tragédia a nemzeti lét szempontjából.

A másik sarkalatos probléma az általános szavazati jog kérdése, amely mégsem esik távol az előzőtől. Gondoljunk csak bele, hogy az 5%-nyi zsidósággal együtt 1910-ben mindösszesen 48,2% a magyarság aránya. A nemzetiségek, Horvátországgal együtt számolva, tehát többséget alkottak, vagyis az általános szavazati joggal a nemzetiségek is politikai döntéshozó helyzetbe kerültek volna. Ezzel lavinaszerű folyamatok indulhattak el a Szent István-i Magyarországon. Nyilvánvalóan - egyfajta időnyerés céljából - ezért nem vezették be (mint ahogy a Lajtántúlon 1907-ben). Klebelsberg azt is érzékeli, hogy ha a munkásmozgalom tömegei zászlaira tűzik az általános választói jogot, akkor megnövekedett politikai befolyásuknak beláthatatlan nemzetpolitikai következményei lehetnek.

A harmadik kérdés, amely végig a klebelsbergi életmű homlokterében marad, a nemzetiségi kérdés – minden társadalmi program helytállóságának és használati értékének próbája. Hiába haladnak tovább a Darányi Ignác féle nyomvonalon a mezőgazdaság modernizációjával, az agrárvilágból származó kivándorolt tömegek hazavárásával, vagy földparcellázásokkal megélhetéshez juttatásában, s hiába lép meg Klebelsberg reformereket megszégyenítő távolságot legalább a tervezés szintjén, mélyreható nemzet- és szociálpolitikai erőfelfejtések hiányában a társadalmi egyensúly végletesen megbomlik a nemzetiségi szeparatizmustól katalizálva.

Klebelsberg gróf volt, a legmagasabb társadalmi körökben mozgott, s pontosan látta, hogy milyen önelégült, fellengzős birodalmi tudattól áthatott a magyar politikai vezető réteg: nem foglalkozik érdemben, felelősséggel a sorskérdésekkel.

Hasonlóképpen kritikusan szemlélte a rövidlátó, túlhajtott hazafiaskodást. Az egyházkerületi főgondnokként, vagy a nemzetiségpolitikai akciókban nagyon fontos szerepet játszó Bánffy Dezső¹ miniszterelnöksége idején taktikátlanul,

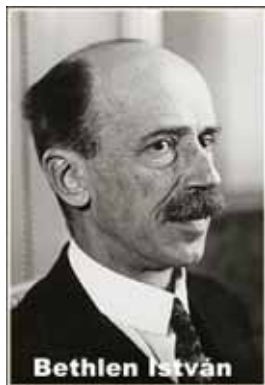


¹ **Bánffy Dezső** (Kolozsvár, 1843. október 28. – Budapest, 1911. május 24.), 1895. január 15. – 1899. február 26., Szabadelvű Párt.

adminisztratív módon próbálja sikerre vinni a nemzetpolitikai törekvéseit. A visszatetsző magyarosító tendenciák (mint a magyar utcanév- vagy helységnév-táblák kihelyezése magyaroktól nem lakott településeken), csak olaj volt a tűzre. Klebelsberg ezeket, a nemzeti-ségek részéről hevesen visszautasított lépéseket erőfecsérlésnek ítélte abból a megfontolásból – s ez a klebelsbergi program egyik pillére –, hogy a teendő nem a nemzetiségek gyengítése, hanem a magyarság erősítése.

Ez – nézetem szerint – egy sokkal okszerűbb és praktikusabb felfogás, mint a Bánffy idején megva-lósuló, erőből történő próbálkozások a magyarság nemzeti karakterének megerősítésére.

Sokat foglalkoztatta az asszimiláció kérdése. Azt mondta, hogyha a perifériákon, a szórványban olyan kulturális, gazdasági, politikai, és tudatformáló munkával megvalósuló programokat huzamosan, évtizedeken keresztül képes lesz vezetni a magyar kormányzat, akkor a szórványt szigetekké lehet kovácsolni, ahol pedig szigetállapotban van a magyarság ott a nyelvhatárhoz kapcsolásukkal lehet hosszú távon biztosítani a megmaradását. És ez még mindig nem a nemzetiségek elleni erőszakos fellépés módszere, pusztán az önvédelem reflexe. (Ezt az elképzelést a későbbiekben törvényjavaslatként is előterjeszti majd.)



Az eddig elmondottakból talán kitűnik, hogy Klebelsberg egy kicsit a Darwinizmus hatása alatt nyúl ehhez a problémához. (Az 1860-as években jelent meg Charles Darwinnak¹ A fajok eredete című, nagy visszhangot keltő munkája.) A magyarság helyzetét a népek sok évszázados küzdelmében értelmezi. Azt vallja, hogy nem szabad pusztán a történelem pillanatnyi hullámveréseinek kiszolgáltatni a magyarság jövőjét, hanem tervszerű programokkal kell túljutni a tornyosuló nehézségeken, amelyek a századforduló időszakát is jellemezték. Gondoljunk csak a későbbi nagy harcostárs, Bethlen István² korabeli működésére, aki fiatal erdélyi főnemesként

felhívja a figyelmet a román bankok birtokfelvásárlási tevékenységére, megállapítva, hogy itt tervszerű kivásárlás folyik. Az eladósodott magyar birtokok – több tízezer hold – került így dél-erdélyi román bankok kezére, ami a magyarság fokozatos kiszorulását eredményezte saját szállásterületéről.

1 **Charles Robert Darwin** (1809–1882) angol természettudós, az evolúcióelmélet kidolgozója.

2 Bethleni **gróf Bethlen István** (Gernyeszeg, 1874. október 8. – Moszkva, 1946. október 5.) jogász, mezőgazdász, politikus. 1921. április 14. – 1931. augusztus 24. között Magyarország miniszterelnöke.

Egész tömegek veszítették el megélhetésüket s csak a kivándorlás, vagy az asszimiláció maradt számukra...

Jellemző és szomorú, hogy a korabeli magyar parlamentben szűzbeszédként elmondott bethleni figyelmeztetés – süket fülekre talált.

Tartani lehetett attól, hogy Klebelsbergnek ebben életszakaszában leszűrődött tapasztalatai és felismerései, nem tudnak érvényre jutni, s ha el is jutnak döntési szintekig, a megvalósulás valahogy mégis elsikkad. Szerencsére Klebelsberg érdekérvényesítő képessége átlagon felüli volt, személye szerencsésen ötvözte a lánglelkű magyart, és a higgadt, szívós tiroli németet. Ezzel a lelkiütemmel intette övéit: hogy a lelkesedésen túl szükség van az évtizedes, hosszú távú, szívós munkálkodásra. Mondta mindezt egy hatszázezer négyzetkilométeres, 52 milliós birodalom polgáraként, hűvös tárgyilagossággal...

A koncepció, amely a századfordulón, Széll Kálmán¹ idején, Klebelsberg háttér tanulmányainak felhasználásával *Az idegenbe vándorolt magyar honosok nemzeti gondozása címmel* áll össze egy hosszú távú, soktényezős cselekvési programmá. Ez ugyan nem fedi le a nemzetpolitika minden szegmensét, de lényegi pontokon kapcsolódik az összmagyarság jövőjének kérdéséhez. A tervezet arra összpontosít, hogy a megélhetés híján a külföldi munkavállalással megcsapolt nemzeti erő és tömeg, ne vesszen kárba idegen hatalmak szolgálatában. A korabeli híradásokból a nagyra becsült magyar munkaképesség, a székely góbéság, és egyéb más emberi értékek eltékozlásáról értesültek (pl. az Appalache-hegység bányavidékén sokak váltak a sújtólég katasztrófa áldozatává). Klebelsberg azt mondja, hogy először gondoskodjunk arról, hogy ez az embertömeg ne forduljon el az anyaországtól, ne vetközzön ki a magyar kultúrából, saját nyelvéből. Kulturális támogatással néhány évig „hibernálható” a kintlétben, ahol addig gyarapodni tud, akkor kedvezőbb gazdasági helyzetben hazacsábítható. Egy erős, koncepcióval rendelkező ország képes lehet erre. Akkor ez a visszatérő mintegy négyszázezer magyar (döntően az Egyesült Államokból) átgondolt koncepció szerint a nyelvhatár, a nemzetiségi küzdelem frontjára telepíthető s ezzel néhány évtizedre biztosítható lesz az ország területi egysége, és a magyarság nemzetállami jövőé.



Széll Kálmán

1 **Széll Kálmán** (Gasztony, 1843. június 8. – Rátót, 1915. augusztus 16.), 1899. február 26. – 1903. június 27., Szabadelvű Párt.

Ennek az elképzelésnek egyik legkonkrétabb megfogalmazását éppen a kelet-délkeleti irányú tervek képezik. Tulajdonképpen az alföldi magyarságnak, és a székelyföldi többségi magyarságnak a telepítések révén való összekapcsolását tekinti elsődleges teendőnek. A térképre tekintve is nagyon akkut veszély volt ez, hogy a románság, amely körkörös elszigetelt székelységet a magyarságtól, valóban egy végletes szakítás előidézője lesz.

A másik demográfiai folyamat, amely Klebelsberget aggodalommal töltötte el, az északkeleti, szlovák-lakta megyéknek a erős kirajzási képessége volt. A szlovákság a XIX. század során megkétszerezi önmagát, és magyar szempontból sajnálatos módon a XX. század során ugyanígy, miközben a magyarság, legalábbis az ottani, feleződik. Tehát a kettejük közötti különbség négyszeres. Igaz, hogy ebben benne van a magyarokkal szembeni asszimilációs nyereség is, de hát ez az eshetőség nagyon is benne van a történetben.

S fontos azokra a szétporladó töredékekre is figyelmet fordítani, amelyek a magyarság közvetlen környezetében találják meg új megélhetési lehetőségeiket. Mint a szlavóniai kivándoroltak (belőlük még Boszniába is jut hatezernyi), illetve Ó-Romániába is özönlik a magyarság – elsősorban a Székely-medencéből –, amelyik a hagyományos székely gazdálkodási mód lehetőségeiből kiszorul, mert a nagytőke fölvasárolja az erdőjogot. Így már a közös erdei legelők használata, a faizási jog, a kaszálási jog és egyebek mind elvesznek. Visszaesik az állattartás és ott maradnak nincstelenül, sokak számára nincs más lehetőség, mint a hozzájuk közelebb eső román ipari centrumokba, Ploieștibe, Piteștibe, Buzăuba, Bukarestbe, Galacra, Brăilaba és más központi városokba szóródnia.

Ezt a kirívó megcsapolását a többségi magyarság erejének igyekszik megállítani.

A századforduló magyar kormányai ebben a helyzetben szigorították a határrendőrséget, és több kivándorlási konferencia részvétel után megtiltották a 23 évnél fiatalabb nők munkavállalását idegenben.

Közismert, hogy milyen sanyarú sorsa volt a székely cselédnőknak a romániai munkaerőpiacon. Sokan görög, zsidó, örmény kereskedők ágyasai, vagy bojárrok kitarottjai lettek, jobb esetben feleségük, de, a románosodásuk megállíthatatlanná vált. Ez egy csúnya történet, aminek a végpontja a balkáni bordélyházak feltelése magyarországi lányokkal. Az elbukott cselédnők, nem találták meg az életük megoldását, mert idegen földön még kockázatosabb volt tervezniük.

Ezek a figyelmeztető jelek arra inspirálják a magyar politikai elit józanabb részét (Darányi Ignác, Széll Kálmán, Tisza István¹) hogy elindítsák ezeket az akciókat: 1901-ben az ó-romániai és az amerikai, 1904-ben a szlavóniai, 1905-ben a bukovinai, s 1909-ben a boszniai.

Ezek mindenoldalú akciók. Klebelsberg tiszttáborban volt azzal, hogy földbirtok-reform nélkül az agrárius magyar társadalmat megmenteni a kivándorlástól nem lehet, ezért konzervatív felfogású ember volt ellenére is ezt sürgeti még a húszas években is, amikor lelassul ez a reformlendület. Ennek politikai és világgazdasági okai is voltak. De mindenesetre fiatal korában ezt nagyon erőteljesen képviselte.

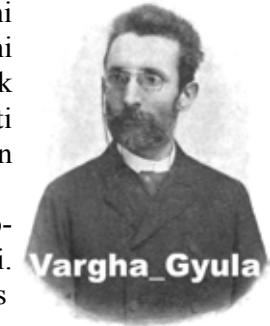
A kivándorolt magyarság sorsának további alakulásában van egy kivételes terület. Ebben vagyok leginkább otthon. Erről szól az első könyvem.²

A szlavóniai és a boszniai magyarságra valamelyest másképpen tekintenek. Például Havas Rezső földrajztudós is azt mondta, hogy Dalmáciára történelmi jogon, az Árpád-házi királyok révén a magyar királyság jogot formálhat. Csak meg kell erősíteni a magyarok pozícióit, hiszen ez történelmi örökségünk, noha etnikusan innen már a török időkben kiszorultunk. Tudjuk, hogy Mátyás előtti a Szerémség volt a legbiztosabb és legsűrűbben magyarlakta vidéke a Magyar Királyságnak.

Klebelsberg is azt gondolja, hogy ezt a befolyást, a balkáni hídfőt nem szabad elveszíteni. Vargha Gyula³ statisztikusra utalva, olyan tételek is



Tisza István



Vargha Gyula

- 1 Szegedi és borosjenői **gróf Tisza István** (dr., Dr.), teljes nevén: Tisza István Imre Lajos Pál (Pest, 1861. április 22. – Budapest, Herminamező, 1918. október 31.) politikus, miniszterelnök: 1903. november 3. – 1905. június 18., 1913. június 10. – 1917. június 15., az MTA tagja.
- 2 Makkai Béla – *Végtábor vagy hídfő? – Az idegenben élő magyarság nemzeti gondozása Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában* (1904-1920), Lucidus Kiadó, Budapest, 2003, 376 l.
- 3 Görzsönyi **Vargha Gyula** (Káva, 1853. november 4. – Budapest, 1929. május 2.) statisztikus, költő, műfordító, a jog- és államtudományok doktora, igazgató miniszteri tanácsos, a magyar királyi központi Akadémia és a Kisfaludy Társaság rendes tagja és az utóbbinak főtitkára, az MTA tagja.

megfogalmazódnak, hogy jól irányzott telepítés-politikával magyarrá tehető a Száva mindkét oldala. Ez ugyan nem Klebelsberg álláspontja, de történeti jögon Klebelsberg is úgy gondolta, hogy aktívan birtokba kell venni ezt a területet. Bosznia gyarmatosításában óriási harc folyt az osztrák tőkéve. Klebelsberg azt mondta, hogy támogatni kell Lánczy Leó¹ bankját abban, hogy Bosznia- Hercegovinában, a magyar érdekek érvényesüljenek. Ő azonban jobbára csak gazdasági és kulturális befolyásra gondolt. A magyarságot viszont egy szerves programmal próbálta erősíteni. A százezer szlavóniai magyar ehhez sem nem sok, sem nem kevés (két és fél milliós Horvátország korabeli népessége, de csak 62 %-a horvát csupán) de a németekkel szövetségben, s a nagybirtokosokra támaszkodva (akik javarészt magyarok, s magyar cselédeket alkalmaznak, mert magasabb munkakultúrát képvisel, mint a horvát hegyvidékről származó, telepített délszlávok) a pozícióik erősíthetők. Klebelsbergnek fontos szerepkör jutott az itteni földbirtokos családok (Tüköryek, Guttmanok, Erdődyek, Jankovichok, Pejacsevichek) meggyőzésében, hogy hozzanak áldozatot az itteni magyarság kulturális igényeinek kielégítésére. S csakugyan, iskolákat alapítanak, tanárokat fogadnak fel saját pénzükön ezek a birtokosok, és munkát is adnak a magyar telepeseeknek. Ezzel gazdaságilag megerősödik a döntően (kb. 40%-ban) bérmunkás és cseléd foglalkozású itteni magyarság. A kisbirtokosság pedig, amelyik olyan viszonyok közé kerül, hogy megveszi ugyan a földet az egykori szerb határórtól, de nyelvtudás híján, idegen közegben nem tudja, hogy az a szerb család már jelzálogteherrel eladósítva adta át a magyar



tulajdonosnak. Ez egy kiszolgáltatott helyzet volt. Horvátországban erős idegenellenesség fogadta a magyarokat. Klebelsberg fontosnak tartott egy kulturális fedőszervezet létrehozását. Ez a szervezet, a Julián Egyesület, amely 1904-ben jött létre, a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében a legmagasabb szintű támogatói körrel. (Három volt miniszterelnök, három püspök volt jelen, s ott volt Eötvös Lóránd²,

- 1 **Lánczy Leó** (Pest, 1852. május 10. – Budapest, 1921. január 26.), a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank elnöke.
- 2 Vásárosnaményi báró **Eötvös Loránd** Ágoston (Buda, Svábhegy, 1848. július 27. – Budapest, Józsefváros, 1919. április 8.) fizikus, egyetemi tanár, vallás- és közoktatási miniszter (1894-1895), akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke.

Tisza István, ifj. Andrássy Gyula gróf¹, aki később közös külügyminisztere lett a Monarchiának, s a nevek hosszan sorolhatók.) Ez egy prominens társaság, amelynek egyik tagja, Tisza István fogalmazza meg, hogy a kivándorolt és a szórványban porladó magyarságnak a megsegítése természetes kötelessége a mindenkori magyar kormányoknak.



Hallottunk ettől élesen elütő programbeszédet is magyar miniszterelnöktől. Az „el lehet menni”-ben tudnám összegezni ezt a programot, amit a miniszter szó jelentésével ellentétben semmiképpen nem neveznék a nemzet kötelességszerű szolgálatának.

Tehát a Julián Egyesület az, amelyik a magyar állam meghosszabbított karjaként végzi a szórványgondozást. Klebelsberg, aki tíz esztendeig ügyvezető igazgatója a szervezetnek minden apró részletre figyel, a mellett persze, hogy a stratégiát is ő vázolta fel. Példának okáért azt mondja, hogy nem szabad, hogy a bürokrácia elvonja a hasznos munkálkodástól ezeket a kiküldött huszonéves tanítókat ott lenni a végeken, mert akkor nem tudnak az ottani magyarok hasznára lenni. Ezért azt mondja, hogy majd a Döbrentei téri központi adminisztráció szakavatott tisztviselői mindent elvégeznek, ami az oktatásügyben a horvát szakhatósággal való kapcsolattartásban egyáltalán fölmerül, és postafordultával küldik a kész, kidolgozott válaszokat minden feltett kérdésre. A Julián-tanítóknak pedig „csak” annyi dolga van, hogy foglalkozzanak reggeltől estig az ottani magyarokkal. Oktassák a gyerekeket, írjanak az írástudatlan magyaroknak horvátul kérvényeket, hogy pártfogloltjai ne maradjanak ki a községi szavazói körből, s meg tudják szerezni a helyi illetőséget, és így szavazati joghoz jussanak. Hogy délutáni előadásokat tartson, analfabéta tanfolyamokat az írástudatlanoknak, gazdasági tanácsadó, felvilágosító programokat szervezzen, Budapestről diavetítést, vagy Szent István napi ünnepséget, karácsonyi pásztorjátékokat magyar énekekkel stb. Mert máskülönb a második generáció elég gyorsan beolvad, hiszen szórványban (500 településen szóródik szét ez a 100 000 ember) legtöbb helyen kisebbségben vannak, ezért az anyanyelv ápolása is problematikus. Ők úgy fogták föl, hogy az ide települtek a magyar állam támadó ékje. A korabeli horvát sajtó gunyorosan „tatárjárásnak” nevezi a magyar bevándorlást.

¹ Ifjabb csíkszentkirályi és krasznahorkai **gróf Andrássy Gyula** Gábor Manó Ádám (Töketerebes, 1860. június 30. – Budapest, 1929. június 11.) politikus, jogi szakíró, pártvezető, a király személye körüli miniszter (1894. június 10. – 1895. január 15.), belügyminiszter (1906. április 8. – 1910. január 17.), az utolsó osztrák-magyar külügyminiszter (1918. október 24. – 1918. november 2.).

Klebensberg úgy instruálja a beosztottjait, hogy kerüljenek mindenféle konfliktust, tartsák tiszteletben a helyi szokásokat és szabályokat, de nagyon szigorúan, és következetesen képviseljék a magyarság érdekeit, és céljait.

1916-ban Dél-Erdély román lerohanása alkalmával vetette papírra hogy: „A harcolók jó része paraszt, és mezei munkás, ezek nem értik meg, hogy miért kell a románok ellen harcolni, akiket békében a [magyar] nagyurak, hogy olcsóbb munkaerőt kapjanak valósággal becsalogatnak.”

Tehát itt van a politikai elit mulasztása, a felvilágosítás szükségessége, s a szociálpolitika és a nemzetpolitika szerves összekapcsolásnak a felvetése. Ezt a fontos felismerést próbálja majd a délszláv perifériákon is érvényesíteni.

Csak hogy Horvátország autonóm terület, itt a magyar kormánynak nincs közvetlen beleszólása a dolgokba, telepíteni nem lehet, akkor a magyarság megtartásának korlátozottak a lehetőségei. Azt mondja: két dolgot kell feltétlenül elérni. Az egyik, hogy öntudatában erős, magyaros szellemű oktatásban, nevelésben legyen része az új generációknak. Tehát nehogy az utcán, a közös játékban elhorvátosodjanak, s aztán már ne lehessen velük semmit kezdeni nemzetpolitikai szempontból. Ezt iskolákkal és gyülekezetek alakításával tudták elérni. Körülbelül 110 iskolát hoznak létre 15 év leforgása alatt Horvátországban, három formában:

A nagybirtokosok alapítanak iskolákat, az államvasutak – közlekedési csomópontokon – ingyen szállítva a magyar diákokat olyan helyekről is, ahol nagyon kevesen vannak, illetve a Julián Egyesület elmegy olyan, telepésekkel sűrűn lakott isten háta mögötti helyekre, ahol máshogyan nem lehet a magyar kultúrát számukra elérhetővé tenni. Tehát munkamegosztásban az egész magyarlakta területet igyekeznek befogni. És valóban, 1913-ban, az utolsó békeévben a magyar ajkú iskolaköteles korosztálynak már 90 %-a anyanyelvű iskolába jár Horvátországban, noha egyetlen forintot nem kértek a horvát kormányzattól ez ügyben. Pedig Horvátországban az analfabétizmus 30% körül mozog ekkoriban, tehát közös érdek lett volna ennek a csökkentése, csak hát az iskolai hatóságoknak úgy nagyobb beleszólása lett volna.

De így is beleszóltak: kifogásolták, hogy a magyar térképen miért nincs éles vörös vonal a Dráva vonalán, ami mutatná, hogy ők autonóm terület. Miért mondják azt, hogy Szent István-i állam, hiszen ez Zvonimir¹ állama, mert az sokkal régebbi királyság, mint a magyar, és így tovább. Belekötöttek sok mindenbe, azonban Klebensberg útmutatása érvényesült. Azt mondta: kerüljenek minden konfrontációt. Nem úgy, mint Bánffy Dezső alatt például kirakták a magyar helységnévtáblát Zaprešićben, ahol tán egyetlen magyar

1 **Dmitar Zvonimir** a középkori Horvát Királyság uralkodója volt 1076-tól 1089-ig, valamint bán 1070–1073 között.

sem élt, és aprószögre szétszedték a horvátok az állomás épületét, mert azt mondták, mégiscsak felháborító, hogy a magyar imperializmus már ide arcátlankodik. Tehát ezeket a főlöslleges, provokatív lépéseket Klebelsberg instrukcióinak megfelelően kerülték a magyarságmentő akcióik helyi megbízottjai, s így sokkal több mindent el tudtak érni, sokkal közvetlenebb lett a kapcsolatuk a helyi magyarsággal, hogy nem a hőzöngésben élték ki magukat. Volt olyan vasúti tisztviselő Zágrábban, aki leírta a Vasárnapi Újságban, hogy: „itt nálunk délen a magyarosítás jó kezekben van”. Ebből – a vasúti szolgálati szabályzat magyar nyelvtudást előíró passzusával együtt – hatalmas botrány kerekedett, ráadásul a nyilatkozó vezetőkéneve megegyezett egy budapesti képviselőével, és azt hitték, hogy a kijelentés egy politikustól származik. Elszabadult a pokol. Akasztófás autonómia-szimbólumok jelentek meg az újságok címloldalán. Ezt kerülni kellett, s ebben Klebelsberg nagyon tapintatos, és szakszerű volt.

Klebelsberg tisztában volt azzal, hogy kulturális politikával még ha nagyon körültekintő, és alapos is ez, nem lehet a szociálpolitikát kiváltani. Nagyon korlátozottak erre a lehetőségek. De hát földet nem tudtak adni, ipari munkaalkalom nem volt olyan bőségben, ahogy a demográfiai robbanás azt megkívánta volna, maradtak hát a szerényebb lehetőségek, amelyeket oly tökélyre fejleszt majd miniszter korában.

És hát ne felejtjük el, amit Darányi elkezdett, hogy mintagazdaságokat hoztak létre, hogy lássák a magyarok, hogy így is lehet. Eszék környéki falvakban tejgazdaságokat, selyemhernyó tenyésztési tanfolyamokat indítottak a tanítók, amiért sokkal több pénzt lehetett kapni, mint a vörös talaj túrásáért, amin éppen, hogy csak lett valamicske gabona. Sokkal kifizetődőbb volt, ha félig-meddig ipari tevékenységbe fektetik az energiájukat.

Az ismeretterjesztő programok is javították a magyarok termelési kultúráját, csak a biztos egzisztenciát nem lehetett ily módon megteremteni.

Mindenesetre ezek az öntudatlan, többségükben írástudatlan parasztemberek, érzékelték, hogy ők fontosak a kormányzat számára. Szimbolikus, hogy Tisza István, 1918-ban a szarajevói, és zágrábi politikai egyeztető körútjáról hazatérőben meglátogatott néhány szórványtelepülést, utolsóként a szerémségi Maradékot, és azt mondta, hogy nem hagyunk magatokra semmilyen körülmények között...

Ez a fajta „gondoskodó állam” kétségtelenül jó benyomást keltett a megsegített hétköznapi emberekben.

Hányszor tapasztalták a jelenlévők, hogy nem voltak fontosak az anyaországnak, és még keserűbb volt egyedül birkózni a mindennapi problémákkal, nehézségekkel.

Inkább csak kuriózum, de jellemző, hogy milyen részletekig átgondolta Klebelsberg ezt a históriát. Nem a szlavóniai magyarság szegmense tulajdonképpen, egyszerűen csak egy elanyátlanodott része a nemzetnek a dunai hajós nép, amelyik gyakorlatilag a víz tükrén hanykódva tölti az élete nagyobbik felét. Itt az Al-Duna vidékén hajózva elsősorban szerb és román nyelvi közegben éli az életét. Ez a dunai hajós nép rohamosan asszimilálódik. Klebelsberg mit csinált? Először érzékelte, hogy ők is léteznek. És azt mondta, hogy nem lehet ennyiben hagyni. Ládákban utánuk küldött egy-egy 40-50 könyvet tartalmazó csomagot, amelyet hozzáértő emberek állítottak össze. Izgalmas, színvonalas, könnyen olvasható munkákról volt szó. Ezek szilárdították meg a szegény hajós nép nemzeti tudatát. Amikor a téli kikötőbe vonultak pl. Ada-Cigányszigetre Belgrád közelében, írás-olvasás tanították őket, amíg be volt fagyva a Duna.

Ilyen részletekre figyelt, hogy teendőjét jól ellássa.

Említettem a háromféle iskolatípust Szlavóniában. Ez sem lehetett elég, hogy mindenki hozzájusson a magyar kultúra javaihoz, hiszen nincsen öntudat a saját kultúránk, saját nyelvünk ismerete nélkül. De tény, hogy ez szükséges hozzá.

Említettem, hogy 10%-a a magyar gyermekeknek nem jutott magyar iskolához. Klebelsberg őket sem hagyta magukra. Azt mondta, hogy akkor ők internátusban az anyaországban tanuljanak. Az ó-romániai magyarságot Berecken és Predealon, a szlavóniaiakat Gyékényesen és Pécsen a Matessza Intézetben. 1916-ban még megfogalmazza a fogarasi internátus felállításának programját a moldvai csángóság számára. Ez az elképzelés csak jóval később vált valóra. Székelyföldön azóta már van csángó kollégium. De Klebelsberg már 100 évvel korábban fölveti ennek a szükségességét, és tervet készít erre.

Egy dolgot viszont le kell szögezni. Sajnálatos módon a magyarság még a kivándorolt állapotában is elég megosztott volt. Ideológiailag, szociálisan egyaránt. Ismerjük magunkat. De Klebelsberg nagyon szigorú volt ilyen esetekben. Amikor megtudta, hogy vallási villongás

van, vagy politikai természetű okból szemben áll egymással a magyar-ság, akkor, ha volt hatásköre hozzá, leváltotta azokat a vezetőket, akik belharcba bocsátkoztak, lett légyen szó akár magasabb beosztású egyházfőről, iskolaigazgatóról, vagy újságszerkesztőről. A bukaresti magyar újság szerkesztőjét, Poliány Zoltánt is elcsapta, amikor a román nyilvánosság elé vitte a belső vitáikat. Szerencsére később a Szlavóniai Magyar Újság élén, áldásos munkát végzett. Ezt is szépen megoldotta tehát.

Mindig azt képviselte, hogy első a nemzeti érdek, utána jön felekezeti-, vagy pártérdek. Később a neonacionalizmus tételében ez a szempont ugyancsak helyet kapott. A törésvonalakon túlmutató, s lehetőleg azok fölé emelkedő patriotizmus jellemezte. Hogy legyen egy közös nevezője szegénynek és gazdagnak, konzervatívnak és liberálisnak, amit elfogad a nemzeti közösség minden egysége, s értékként tud képviselni.

Arról, hogy Klebelsberg eltúlozta volna a kulturális befolyásolás gyakorlatát, nem számolhatok be a jelenlévőknek. A korabeli viszonyok bőségesen szolgáltatóknak példát arra nézvést, hogy milyen hatása lehetett a közösség formálásában egy lánglelkű pedagógusnak, egy áldozatos kultúrmunkásnak. Egy ellenpéldával szeretném megvilágítani ezt a hatást. Itt ül körünkben Nagy István, elnök úr, aki idehívott minket, és ezt nagyon köszönjük. Örülünk, hogy ez a párbeszéd „bennszülött” magyarok és héjmagyarok között ily módon kialakulhatott. Ez ellenpélda persze nem ez volt.

Ismeretes, hogy a Dráva innenső részén, de már a horvát oldalon van a répási terület, itt egy Zsdála nevű település, amely a századfordulón kérelmezte, hogy közigazgatásilag Somogy megyéhez csatolják. A horvátokkal folyó éles politikai viták miatt kérvényüket elnapolták, s a falu csak egy Julián iskolát kapott a budapesti kormányzattól. Tíz évvel később egy odahelyezett agilis horvát pap tevékenységének hatására az 1910-es népszámláláson a 98%-ban magyar lakosságú település egyöntetűen horvátnak (!) vallotta magát. Ekkora befolyása lehet egyetlen embernek egy közösség életére. A horvátok nagyon vallásosak. Aki nem megy misére, azt kiprédikálja a pap, és erkölcsi hullává lesz, aki ezt elszenvedi a hagyományos közösségben. Ma már mások a viszonyok. De a száz évvel ezelőtti, viszonyok ezt mutatják.

Nem véletlen, hogy a szlavóniai református egyház lelkészeit olykor életveszélyesen megfenyegetik, rájuk lőnek, karóval beszúrnak

a nyitott ablakon keresztül az ágyukba éjjel, hogy elúzzék őket, hogy ne lehessenek a helyi magyarság vezetői. Klebelsberg ezért nagyon megbecsüli őket. Mindig mondja, hogy olyan vezetők kellene a népnek, akik mindent megtesznek a rájuk bízottakért, és akkor lesz bizalma a népnek is a vezetőivel szemben, hogyha érzékeli ezt az odaadó szeretetet és gondosságot. Akkor összekapcsolódnak a fogaskerekek, és a nézetkülönbségek nem választják el a nemzet tagjait.

Julián tanítókat e miatt még a húszas-harmincas években miniszterként is nagy szeretettel fogadta, a szokásos tiszteletkörök megtétele nélkül. És az is jellemző - Klebelsberg elvégzett munkájának a megbecsülése -, hogy létrehozzák a szlavóniai magyar tanítók a Klebelsberg Alapítványt, amiből aztán a húszas évek mostoha gazdasági viszonyai között jócskán van kiket segíyezni. A szarajevói magyarság két hét alatt összegyűjt 50 koronát, ami elég szép pénz volt ahhoz képest, hogy milyen kis közösség van ott. Tehát Klebelsberget nagy tisztelet övezte már ekkoron.

Pedig szigorú ember volt még az elitképzésben is. Amennyire számon tartotta a lenti magyarság minden problémáját, azzal is tisztában volt, hogy csak az olyan vezetők kellene, akik hosszú távon következetesen végzik a munkájukat. Leváltotta azokat, akik erkölcsileg kompromittálták a magyarságot, vagy nem feleltek meg a munka követelményeknek. Később is, az elitösztöndíjak megalapítása után külföldi magyar intézeteket hoz létre, de ő mindig szigorúan elszámoltatja az ösztöndíjról ezeket a pallérozott tudós embereket. Mint egyik levelében fogalmaz: a szükséges anyagiak elengedhetetlenek a minőségi munkához, a túlméretezett ellátmánnyal bíró vezetők viszont hajlamosak ellustulni, vagy saját nimbuszukat építik. Ha túl nagy a mozgásterük, már nem a közösségszolgálat lesz az elsődleges törekvésük.

Ahogy a gyereknevelésben, a szigor és az engedékenység, a biztatás dialektikájával kezeli az alkalmazottakat, és próbál egy hordképes, szolgáló vezető réteget kimunkálni nemzetének a távlati programok teljesülését szem előtt tartva.

Diplomáciai vonatkozásaiban is átgondolja mindezt. A magyarságpolitikának a hosszú távú tervezése Klebelsberget a nemzetközi összefüggésekkel is szembesíti. Tisztában van azzal, hogy, ellenérdekel, irredenta anyaországgal bíró, nagy nemzetiségi

területekkel körülvéve a magyarságnak nincs sok támogatója. Ezért megpróbálja a kulturális lehetőségeket, és a befolyását arra is kihasználni, hogy diplomáciai támaszt keressen. Példának okáért a horvátok magyarellenesek, mert imperialistáknak tartanak bennünket. Szétnéz tehát az ellenlábások oldalán. A nagyhorvát körökkel szemben álló muzulmán és ferencesek ösztöndíjasokat hív hát Boszniából. Akik elvégzik Pesten vagy Debrecenben az egyetemet s visszatérve a magyarság barátaként számolhatunk legtöbbjükkel. A Horthy-korszakban csakugyan intenzív kapcsolatot áptak a magyar állammal. Sok Eötvös-kollégista volt közöttük. A Debrecenbe telepített albán ösztöndíjasok ugyanezt példázzák.

Tehát az ellenségem ellenségével próbál kapcsolatokat építeni.

A szerbek hátában ott vannak az albánok. A nagyhorvát horvátokkal szemben ott vannak az uniót támogató ferences horvátok, és így tovább.

A kulturális diplomácia tehát már ekkor körvonalazódik Klebelsbergnél, és ennek a terméke az 1917-ben létrehozott Konstantinápolyi Magyar Intézet, amelyik ugyan csak másfél évig él, de a török vérségi kapcsolatokra és a meglévő rokonszenvre építve próbál biztosítékokat találni a magyarságnak arra az esetre, ha netalán tán a Monarchia, ez a birodalom, mint egy védőernyő, nem tart ki fölöttünk.

Összefoglalva, Klebelsberg az 52 milliós birodalmat sem a hódítás eszközének, hanem az erőgyűjtés és a felzárkózás biztosítékának tekintette, és hosszú távú nemzetpolitikai elképzeléseit a két világháború közti korszakban sokkal szűkebb lehetőségekkel és sokkal kevesebb munícióval szinte kész programként tudja adaptálni majd a trianoni katasztrófa utáni viszonyok között, amikor életre kell galvanizálni ezt a tetszhalott magyarságot.

Kérdések és válaszok

Király András történelemtanár: Az előadásból kiderült, hogy az, ami Trianonban történt az nem fatális véletlen volt.

Makkai Béla: Mulasztások sorozata.

Király András: Klebelsberg politikai, kultúrpolitikai műveltségével, amivel rendelkezett, előrelátott nagyon sok mindent, viszont ő kevés volt ehhez. Tulajdonképpen az, hogy még vannak magyar szigetek itt-ott, főleg a szláv területeken, az valószínűleg az ő tevékenységének



köszönhető mind a mai napig. Viszont számunkra ez a kérdés mindig kicsit másképpen kérdés. A feleleteket is ismerjük már. A kisebbségi létünket mi kell, hogy megvívjuk, és megéljük. Lassan száz év telik el Trianon óta, és arról beszélni, hogy ki fizet meg mindezért, én másként

látom. Számomra a magyarságom egy olyan érték, amit a szüleimtől, nagyszüleimtől örököltem, és azt hiszem, hogy mindannyian így vagyunk ezzel. Viszont kérdés, hogy ha látta a magyar állam, látta a magyar politikai elit azt, ami Erdélyben történt, amit az Albina Bank csinált, miért nem próbáltak valamilyen ellenakciókat tenni, mert a főkérdés az volt, hogy kivették, fölvásárolták a tulajdont. Odaadták, odaadtuk. Ezek azok a kérdések, amelyekre nem kapunk választ, vagy ha kapunk is, megtörténtek. Nem akarok visszamenni Deák Ferencig, de Deák tévedése óriási volt. Pedig ő politikusként megfogalmazta, hogy attól retteg egész életében, hogy ne csináljon olyat, ami visszafordíthatatlan. Sajnos megcsinálta.

Makkai Béla: Akkor, amit én kérdésnek tudok értelmezni az az lenne, hogy mi az, amit rosszul csináltunk, és kinek a vállán ebből mekkora a felelősség?

Király András: A földvásárlási történettel miért nem tudtunk kezdeni valamit?

Makkai Béla: Volt egy tévesztő optikája a magyar politikai elitnek. Ott ültek a magyar parlamentbe, ami tele van cirádázva a 65 vármegye címerével, ott vannak a különböző vazallus királyságok címerpajzsai. Ebben az 52 milliós milióban, hogy Európa második legnagyobb kiterjedésű, és harmadik legnépesebb birodalma, miközben másodosztályú katonai és politikai hatalom volt a Monarchia, de ezt ők nem érzékelték. Ebben a tévhitben, ebben a téves dimenzióban nem érezték szükségét annak – bocsánat, hogy ezt mondom –, hogy a hangyákkal foglalkozzanak. A politikai elit számára nem volt olyan

feszítése a nemzetiségi problémának bőrén érzékelhető súlya, hogy elhitte volna, hogy ez életveszély. Abban a téves képzetben volt, hogy ott ülünk a parlamentben mi több százan magyarok, meg van legfeljebb tucatnyi nemzetiségi képviselő ellenzékben (persze a kormánypártban is néhány). Jó esetben, mert volt olyan év, amikor csak négyen voltak, hiába az országnak 52%-a nemzetiségi, a szűk választójogi törvény mellett ez az arány nem mutatkozott meg a politika főporondján, a Képviselőházban. Tisza István is beleesett ebbe a hibába. Azt mondta: itt nincsen akkora probléma. Mit hűg ez a Klebelsberg? Bevonultatjuk katonának őket, ha egy kis helyi akcióba kezdenek, és a dolog el van boronálva. Igen ám, de Klebelsberg ennél gyakorlatiasabban gondolkodott. Léon Gambetta¹ mondása volt a kedvenc fordulata, hogy: „mindig arra gondolni, de sosem beszélni róla”. Magyarán szólva úgy működni, mint ha életveszélyben volnánk, mert nem tudni, hogy a történelem ad-e haladékot a mulasztásaink elfedésére. Klebelsberg nagyon erős történelmi látásmóddal rendelkezett. Több helyen olvastam tőle, – bár nem ő a fő kutatási területem, de szinte minden vele foglalkozó irodalmat végigolvastam, sőt levéltári háttérét is ennek –, mindig megfogalmazza, nem tudni milyen kataklizma jön. Ha mi nem vagyunk készen a válaszainkkal, elsodor bennünket a történelem. A török idők példáját hozza mindig fel. Azt mondja: ki tudta kiszámítani, hogy 50 éven belül legázolja az egész Balkánt egy új hódító? Senki nem tudta. Nem volt végvári rendszer, nem volt nemzeti összefogás, nem volt ütőképes zsoldos hadsereg ellenében, és szépen föltranszíroztak bennünket 150 évre. Alig tudtunk kikeveredni belőle. Klebelsberg ebből indul ki: a török kor nem ismétlődhet meg újra. Mindent el kell követni, hogy ezt kivédjük. Ő építkezett. Téglát téglára rakott. Az elit nagy része az 52 milliós birodalom pökhendiségében föl se fogta, hogy ezzel foglalkozni kéne. Bethlen Istvánt leintették, hogy: fiatalember, maga még itt nagyon új. Valami kis román bankocska ott vett pár hold földet, mit problémázik ezen annyit, majd maga is beletanul. Meglapogatták a vállát, az irány az jó, de nem kell ezt annyira komolyan venni. Tehát nem volt reális veszélyérzetük. Klebelsberg a dolgok lényegét nézte: ha 52 % a hazai kisebbség, az bizony a többség. A 48 %-ban lévő

1 **Léon Michel Gambetta** (Cahors, 1833. április 3. – Ville d’Avray (Párizs mellett), 1882. december 31.) francia újságíró, politikus, államférfi, 1881–82 között a Francia Köztársaság miniszterelnöke.

magyarságot tehát erősíteni kell. 30 éves programot csinál magának, de az országnak csak 15 éve volt az akciók megindulásától, mert a háború időszaka már elveszett erre az építő munkára. A fele jutott annak, amit ő tervezett ahhoz, hogy siker esetén megerősödjenek ezek a perifériális pozíciói a magyarságnak, és hát a történelem nem adott ennyi haladékot.

Én mindig elmondom, hogy a magyar politikai elitet súlyos történelmi felelősség terheli ennek a helyzetnek a kialakulásában, mint, ahogy a bevándorolt zsidó tőkés réteget is, amely a magyar polgárosodásnak egy pótlék-szereplője, s így a modernizáció legfőbb haszonélvezője volt. Akik gazdaságilag, vagy a hatalom döntéshozó posztjain megengedhették maguknak azt, hogy így osszák el a nemzeti javakat, hogy három millió ember kiszorul az országból, mert nincs megélhetése, kenyere, hogy a nemzet 15 %-a nem fért el az ország területén, és vándorbotot kellett ragadnia, akkor óriási a felelősségük abban, hogy a magyarság alulmaradt a nemzetiségekkel szemben.



Klebelsberg nemzetkonceptiója és a kisebbségpolitika

Miklós Péter¹

Ma reggel a Kossuth Rádióban volt egy műsor, amelyben az elvándorlásról volt szó. Arról, hogy a britek hogyan költöznek el inkább Ausztráliába nyugdíjas éveikben, mert ott jobb az idő. Emellett volt szó a romániai elvándorlásról is, hogy a szakképzett réteg és a képesítés nélküliek is hogyan mennek Spanyolországba és Olaszországba. Egy közvélemény-kutatás során az „Elegem van Romániából” kérdés is előkerült. A rádiós szerkesztő szerint az Erdélyben és Bánságban élők 31,7%-a mondja, hogy elege van Romániából, s ha lehetősége adódna, akkor valahol Románián kívül keresné a boldogulását.

Hogyan kapcsolódik ez Klebelsberghez és a klebelsbergi kisebbségpolitikához? Úgy, hogy Klebelsberg pont fordítva gondolkodott. Ő ugyanis úgy vélte, hogy min-denki, aki Magyarországon a magyar állam polgára az éljen és érezze jól magát Magyarországon.

A két világháború között a politikai életnek és a keresztény nemzeti gondolatnak a célja – s ezzel párhuzamosan a Horthy-korszak külpolitikájának az elsődleges intenciója – az volt, hogy a területi revízió valahogy megvalósuljon. Ha más nem, akkor legalább részlegesen. Ennek lett az eredménye, hogy 1938 és 1941 között a területi revízió



¹ Miklós Péter a Szegedi Egyetem Bölcsészettudományi Kara Történeti Intézetének az oktatója.

– részben – megvalósult. A cél az volt, hogy ne csak a határon túlra, a kisantant területére rekedt magyarok, vagy a tengeren túlra kitért magyarok, vagy a történelmi Magyarország határain kívül élő magyarok érezzék jól magukat majdan Magyarország határai között, hanem a Magyarországon élő, a dualizmus korában is a magyar állam területén élő és gyarapodó nemzetiségek is inkább Magyarországhoz szeressenek tartozni, inkább Magyarországot tekintsek hazájuknak, mint azt az utódállamot, amelynek területére kerültek.

Elhangzott az előző előadásban, hogy Klebelsberg a tudomány-politikában, a nemzetközi politikában hogyan gondolkodott és hogyan próbálta a magyar kultúrát, és a magyar művelődést terjeszteni. Elhangzott a Konstantinápolyi Magyar Intézet neve is, amely rövid ideig működött. Klebelsberg egyrészt szerette volna azokat a történelmi, kulturális és gazdasági kapcsolatokat föltárni és élénkíteni, amelyek a mindennapok szintjén is jelen voltak, akár a nagy Magyarország és a török birodalom relációjában, akár kifejezetten a magyar és a török nép kapcsolatrendszerében. Olyan hallgatói, ösztöndíjasai voltak ennek az intézetnek, mint például Moravcsik Gyula¹, aki nagyhírű



Moravcsik Gyula

bizantinológus lett később és görög nyelvű forrásokat adott közre, vagy Kós Károly, aki építészetében és organikus művészi szemléletében alkalmazza nem csak a Bizáncban tapasztalt keleti keresztény építészeti hagyományokat, hanem az arab, perzsa és indiai motívumokat is. Ez a bizantinizmus a mindennapjainkban is jelen van. Nézzük például a román címet! A sas a bizánci uralkodó szimbóluma volt korábban. Tudjuk, hogy a kora újkori román elit nagyon sok szállal kötődött Isztambulhoz és a szimbólumok területén is megkívánta ezt jeleníteni.

Mi is volt a célja a klebelsbergi neonacionalizmusnak és mitől volt ez egy „továbbgondolt nacionalizmus”?

Ha a Horthy korszak gondolkodástörténetét nézzük – és szem előtt tartjuk azt, hogy ebben a rendszerben, a keresztény nemzeti ideológiában

¹ **Moravcsik Gyula** (Budapest, 1892. január 29. – Budapest, 1972. december 10.) Kossuth-díjas bizantinológus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja.

milyen irányzatok voltak –, akkor Klebelsberget inkább az antiliberalis konzervatív irányzathoz lehetne sorolni. Ez a Szekfű Gyula-féle¹ irányzata a keresztény nemzeti gondolatnak. Alapjait Szekfű Gyula történészprofesszor, a Magyar Szemle Társaság elnöke – ebben működik nagyon jól együtt



Szabó Dezső



Szekfű Gyula

Klebelsberggel, hiszen a kulturális külpolitikát részben együtt irányítják – a *Három nemzedék*² című, 1920-ban megjelent munkájában fogalmazott meg, amelyben, Széchenyiék³ korától kezdve, a három liberális nemzedéknek az útját veszi végig, és jut el arra a következtetésre, hogy ez a liberális politika, ez a nagypolitikai illuzionizmus, amely az Osztrák-Magyar Monarchia magyar politikai egységeit is abban az álomban ringatta, amely Szekfű szerint végül is reális érzékét elveszítve az ország felbomlásához, a történelmi Magyarország megszűnéséhez és a trianoni diktátumhoz vezetett.



Gróf Széchenyi István

Utalva Makkai Béla előadására még egy szempontot említek. A magyar arisztokráciát – és kifejezetten a magyar egyházi vezető réteget – is hibáztatták 1919–1920-ban a trianoni katasztrófáért. Szabó Dezső⁴

-
- 1 **Szekfű Gyula** (Székesfehérvár, 1883. május 23. – Budapest, 1955. június 29.) történész, publicista, egyetemi tanár, az MTA tagja.
 - 2 *Három nemzedék, egy hanyatló kor története*, Budapest, 1920., „Élet” Irodalmi és Nyomda R. T., 332 l.
 - 3 Sárvar-felsővidéki gróf **Széchenyi István** (Bécs, 1791. szeptember 21. – Bécs, Döbling, 1860. április 8.) politikus, író, polihisztor, közgazdász, a Batthyány-kormány közlekedési minisztere – akit Kossuth Lajos a „legnagyobb magyarnak” nevezett.
 - 4 **Szabó Dezső** (Kolozsvár, 1879. június 10. – Budapest, 1945. január 13.) magyar író, kritikus, publicista. A két világháború közötti magyar irodalom nagy hatású képviselője.

megfogalmazta – nem csak az *Elsodort falu* című regényében, hanem a politikai publicisztikáiban is –, hogy bizony a magyar arisztokrácia és a magyar, elsősorban a katolikus, főpapság az amely legkevésbé magyar érzelmű. Hiába vezetik vissza az őseiket, mint például Károlyiék, a korai középkorig – Károlyi Mihályról¹ egyértelmű, hogy nem feltétlenül csak a magyar nemzeti érdekeket tartotta szem előtt –, mert ugyanolyan nagytőkésként, nagykapitalistaként, nagybirtokosként viszo-nyultak a magyarsághoz – Szabó Dezső sza-vaival –, mint a bérlők, az uzsorások, akik a magyarság tulajdonból való kifosztásához hozzájárultak.

Szekfü Gyula nem politikatörténész, hanem történetpolitikus volt. A Horthy-korszakban betöltött ilyen jellegű szerepét az is mutatja, hogy a történeti munkáiban valamilyen ideológiai párhuzamot is vont. Sokkal szofisztikáltabb és megalapozottabb módon, mint ahogy azt később tették később más – nála jóval kisebb kaliberű – történészek a kommunista időben, Andics Erzsébetre² vagy G. Fazekas Erzsébetre³ gondolhatunk, aki Farkas Mihállyal⁴ illetve Gerő Ernővel⁵ való rokonságuk miatt lettek első számú történészek és nem a szakképzettségük, vagy rátermettségük okán.

Szekfü gondolatmenetével szemben nem egy újragondolt múltszemlélet, és nem egy antiliberális vagy konzervatív, vagy keresztény nemzeti alapon megálmodott rendszerkritikát, és új ideológiát hirdetett Klebelsberg, hanem a jelen fényében próbálta vizsgálni a múltat. Ő maga is érdeklődött a történettudomány iránt. Nem véletlenül támogatta a levéltárnak a létrejöttét, a történelmi képzést és próbált minél több fiatalat külföldre juttatni. Mindezt a jelen szemszögéből és a magyar

1 Nagykárolyi gróf **Károlyi Mihály** Ádám György Miklós (Budapest, 1875. március 4. – Vence, Franciaország, 1955. március 19.) politikus, miniszterelnök, az első magyar köztársasági elnök.

2 **Andics Erzsébet** (Budapest, 1902. június 22. – Budapest, 1986. április 2.) történész, kommunista politikus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

3 **Fazekas Erzsébet** (1900–1967) történész, Gerő Ernő felesége.

4 **Farkas Mihály** (született *Löwy Hermann*, Abaújszántó, 1904. július 18. – Budapest, 1965. december 6.) kommunista politikus, honvédelmi miniszter, Rákosi és Gerő után, **a harmadik legnagyobb hatalommal bíró kommunista politikus** volt az 50-es évek Magyarországon.

5 **Gerő Ernő** (eredetileg *Singer Ernő*) (Terbegec, 1898. július 8. – Budapest, 1980. március 12.) kommunista politikus, több magyar kormány tagja, 1956-ban az MDP első titkára, NKVD-tiszt.

nemzetépítésnek a szemszögéből szerette volna megvalósítani. Ő maga is megfogalmazta az 1928-ban *Neonacionalizmus* címmel megjelent munkájában, cikkgyűjteményében, hogy a dualizmus korában a magyar politikai elitnek a művelődéspolitikai, kultúrpolitikai szinten két alapvető törekvése volt. Az egyik, hogy a magyarságnak, mint önálló kulturális, tudományos, etnikai entitásnak a létét bizonyítsa, a másik pedig, hogy valamit kezdjen a magyarországi kisebbségi kérdéssel, azaz, hogy hogyan próbálja integrálni a magyarországi nemzetiségeket a magyar nemzetbe.

Az első problémakör az, hogy Magyar-országnak, a magyar értelmiségnek bizonyítania kellett az önálló létét, nem csak azt, hogy a magyar állam ezer éves valóság és hogy a magyar nemzet, a magyar nép az, amelyik a Kárpát-medencében és a köztes-európai régióban az egyetlen olyan erőként mutatkozhat, amely államalkotásra képes. Ez a szociáldarwinizmus tipikus fogalmi rendszere, amivel Klebelsberg is operált, persze nem fajvédő és nem nemzetiszocialista alapon. Ezt mutatja ki Teleki Pál¹, és a Klebelsberggel szoros munkatársi kapcsolatban működő Magyary Zoltán², aki a közigazgatást is ebben a szellemben próbálta meg új alapokra helyezni, pragmatikus és taktikus szempontok mentén.

De miért kellett a magyarságnak bizonyítani azt, hogy önálló államalkotó elem és önálló kultúrával rendelkezik?



1 Széki gróf **Teleki Pál** János Ede (Budapest, 1879. november 1. – Budapest, 1941. április 3.) magyar geográfus, egyetemi tanár, politikus, miniszterelnök, tiszteletbeli főcserkész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. 1920. április 19. – 1920. július 19. külügyminiszter, 1920. július 19. – 1921. április 14.; 1939. február 16. – 1941. április 3. miniszterelnök, 1920. december 16. – 1921. január 18. külügyminiszter, 1938. május 14. – 1939. február 16. vallás- és közoktatásügyi miniszter.

2 **Magyary Zoltán** (Tata, 1888. június 10. – Héreg, 1945. március 24.) egyetemi tanár, iskolateremtő tudós, köztisztviselő. A közigazgatás tudományának nemzetközi hírű művelője.

A török idők utántól, Magyarország önálló államiségának megszünésétől kezdödően, a Habsburg Birodalom, később pedig az osztrák-magyar birodalom részeként, a mindenkor regnáló politikai elitnek célja volt egyrészt a germanizálás, másrészt pedig elsősorban az értelmiségnek, és a magyar tudomány és művelődés világában tevékenykedőknek a germanizálása. Akiknek nem is volt nagyon más választásuk, mert elsősorban német egyetemre járhattak, előbb távolabbra, majd a bécsi egyetemre. Itt szívták magukba a tudást, az új eredményeket, a szellemi alapállást és itt szocializálódtak.

Nagyon világosan kell látni, hogy a dualizmus korában lezajlott akadémiai vitákban – gondoljunk csak a kurucos Thaly Kálmán¹ vitájára, vagy arra, amit Szekfü Gyula a Rákóczaik kapcsán írt – van egy nemzeti-historikus iskola, és van egy – amit szellemtörténetinek is neveznek –, amelynek követő próbálnak ideológiai alapokat gyártani a politikai rendszerhez, amit a nemzetiek labancosnak neveznek. Ennek az ellentétnek egy példája, hogy az István-kori Magyarországon ebben a régióban volt Ajtonynak – Csanád-Marosvár központtal – a territóriuma, s ezt az Ajtonyt a német, illetve a bécsi történetírás tendenciózusan Achtwinn vezérrel azonosítja, ami történetileg nyilván abszurd, de a száz évvel ezelőtti magyar történetírásban ezeken a forrásokon beszivárgott és a magyar kereszténységet vagy a magyar államalkotást egyértelműen a német bencés szerzeteseknek és az ő kancelláriai gyakorlatuknak, államszervező tevékenységüknek tudta be.

A másik probléma, ami a dualizmus korának kultúrpolitikáját jellemzi, hogy mit legyen a nemzetiségi kérdéssel. A történelmi Magyarország soknemzetiségű állam, az Osztrák-Magyar Monarchia, amelynek része ez a multietnikus magyar állam, szintén soknemzetiségű. Hogyan lesznek az itt élő nemzetiségek a magyar nemzetnek a részei?

Az akkori politikai elit úgy gondolta, hogy bizonyos minimumot elvár (azt is csak akkor, amikor úgymond ellenzéki kormány volt, Apponyi Albert gróf kultuszminisztersége idején), hogy legalább írásban és szóban magyar nyelven valahogy ki tudják fejezni magukat a magyar állampolgároként élő nemzetiségek. Ez nagyon jól megfeleltethető

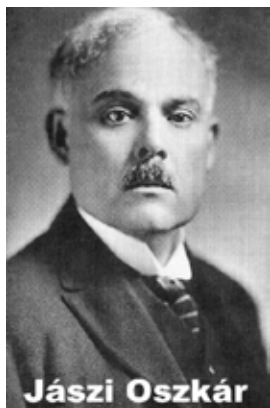
1 **Thaly Kálmán**, (Csépe, 1839. január 3. – Zablát, 1909. szeptember 26.) költő, író, tiszteletbeli bölcsészdoktor, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja, országgyűlési képviselő.

a korabeli Habsburg politikának: mindenki a mi alattvalónk (Ferenc József császár a jólétben gondolkodik és mindenkivel igyekszik megtalálni a közös hangot). És megfeleltethető a hagyományos liberális alapállásnak is. Kossuthék is valahogy így gondolkodtak, hogy mindenki, aki a magyar nemzet függetlenségéért valamit tenni akar, a magyar nemzetnek része akar lenni, vallásától, nyelvétől, kultúrájától függetlenül – az a magyar nemzet része. Úgyhogy a románok, akik ortodoxok, vagy az evangélikus szlovákok, vagy a görög katolikus ruszinok, az ortodox szerbek, vagy a német vagy morva kultúrájú zsidók is a magyar nemzetnek a részei akkor, ha ennek a nemzetnek az előnyeit és értékeit elfogadják, és ezért tenni is hajlandóak. Ez volt 1848/49-ben az a liberális ajánlat, amit a nemzetiségi politikusok többsége köszönettel visszautasított, mert ugyanezt kapták a Habsburg uralkodótól is, aki viszont nem várta el cserében, hogy magyarnak vallják magukat. Azt, hogy polgári állam, hogy modern politikai berendezkedésű, azt nem tartották megfelelő ajánlatnak. Viszont egyértelmű célul tűzte ki a dualizmus korában az akkori politikai elit – igaz, hogy indirekt módon –, hogy szép lassan magyarosulni kell ezeknek a nemzetiségeknek. Először nevet változtattak, később magyar nemzetiségűnek vallották magukat. 1867 és 1918 között a román, a szerb, a német, a szlovák nemzetiségi politikai csoportoknak a képviselői a saját anyanyelvükön beadványt intéztek a törvényhozásnak, illetve felszólalhattak azon a parlamentben.

1918 és 1920 között aztán összeomlott a rendszer, s ekkor kellett Klebelsbergnek újragondolnia – és az 1920-as években írt cikkeiben erre rávilágít – ezt az egész előbb vázolt nemzetiségi feltételrendszert és új alapokra kell helyezni a magyar nemzettudatot. Létre kell hozni az általa neonacionalizmusnak nevezett rendszert, amelynek funkciója maradjon továbbra is az, hogy a magyarság önálló államalkotó erő. Ezt akkorra már szükségtelen volt bizonyítani, hiszen Magyarország közel ötszáz év után végre ismét önálló állami kereteket kapott, amelynek ugyanakkor bizonyítania kellett – itt már nem a németséggel ellentétben, hanem az úgymond civilizált világnak, a nemzetközi közvéleménynek –, hogy a magyar tudomány önálló tudomány és a magyar kultúra önálló kultúra. Bizonyítani kell az úgymond civilizált világnak, meg Nyugat-Európának, hogy van egy önálló, erős kultúrával, erős identitással, saját magas színvonalú tudománnyal, kreativitással, innovatív energiákkal

megáldott nemzet. Nem ezekkel a szavakkal – hiszen ezek már mai fogalmak –, de ezzel tartalommal szeretne volna fölmutatni Klebelsberg Kuno az aktív, produktív és prosperatív magyar államot és magyar embert.

A neonacionalizmus egyrészt tagadása annak a Klebelsberg által kárhozottatott liberális internacionalizmusnak, amelynek magyarországi képviselői a polgári demokraták, a polgári radikálisok és más értelmiségi csoportok voltak: Károlyi Mihály, Jászi Oszkár¹, a szabadkőművesség, a Galilei-kör², azok a szellemi mozgalmak, amelyek többrendűnek tekintették a nemzeti hovatartozást, a nemzeti identitást. A proletár internacionalizmus, amelyik 1919 márciusa és augusztusa között éreztette hatását Magyarországon, a tanácsköztársaság és a kommunista diktatúra, amelyben egyáltalán nem számított sem nemzeti, sem vallási, sem kulturális háttér. Számukra az volt a lényeg, hogy a munkásság hogyan harcol az elnyomó nyugati imperializmus, vagy a magyar imperializmus ellen. Egy példa erre a proletár internacionalizmusra: 1919 júniusában, amikor Kun Bélának³ a szemére vetik a szociáldemokrata párt és a kommunista csoport egyesülési kongresszusán, hogy nagyon sok a pártvezetésben a zsidó, akkor ő kikérte magának, hogy ugyan igaz, hogy zsidó származású, de ő nem zsidó, ő ugyanolyan munkás, mint bárki, és egy ellensége van, az elnyomó tőkés és tulajdonosi osztály, mindegy, hogy az milyen vallású vagy nemzetiségű. Amikor a vörös katonák a Felvidéken elérik azokat a sikereket, akkor annak nem az a célja, hogy a születő csehszlovák állammal szemben megfogalmazzák



Jászi Oszkár

-
- 1 **Jászi Oszkár** (Nagykároly, 1875. március 2. – Oberlin, USA, 1957. február 13.) társadalomtudós, egyetemi professzor, szerkesztő, politikus, miniszter (1918. október 31. – 1919. január 19.).
 - 2 A **Galilei Kör** szabadgondolkodó egyetemi hallgatók egyesülete volt Budapesten 1908 és 1919 között.
 - 3 **Kun Béla** (szül. *Kohn Béla*, Lele, 1886. február 20. – Moszkva, 1938. augusztus 29. vagy 1939. november 30.) újságíró, kommunista politikus, a magyarországi Tanácsköztársaság tényleges vezetője, külügyi (március 21. – augusztus 1.), és hadügyi népbiztos is volt (1919. április 3. – 1919. június 24.)

igényeiket, hanem az a céljuk, hogy exportálják a forradalmat – és kikiáltják a Szlovák Tanácsköztársaságot.

Klebsberg Kuno szerint tehát – az előbbiekkal ellentétben megfogalmazott–neonacionalizmusnak a feladata, hogy megmutassa a magyar államalkotó és kultúraszervező tevékenységet, magának az államnak, a közigazgatásnak minél hatékonyabb megszervezését. Klebsberg minisztersége alatti ösztöndíjprogramjának egyik célja a tudományos, művészeti, közigazgatási és gazdasági kérdésekben is jártas hivatalnokrétegnek a kinevelése. A másik célja pedig az, hogy, mind a liberális kozmopolitizmussal, mind a proletár internacionalizmussal szemben meg tudja mutatni a pozitív tartalmú nemzeti identitást és a nemzetnek az erejét. Ezt természetesen szociálpolitikai döntésekkel is együtt jár, ahogy Makkai Béla tanár úr előadásában elhangzott: már az 1900-as évek elején érzékeli a politikai elit azt, hogy földtulajdonhoz kellene juttatni a magyarságot (s ezzel párhuzamosan észleli Klebsberg az Alföld-problémát is).

A keresztény nemzeti gondolat mindhárom irányzatának képviselői, mind Szekfű Gyula, mind a katolikus Prohászka Ottokár¹ és Bangha Béla, mind pedig Szabó Dezső és a szegedi gondolatnak² a képviselői (Milotay, Lendvai) – akik aztán szinte mind eltávolodnak a keresztény nemzeti kurzustól –, megfogalmazzák azt, hogy egyetlen olyan erő van, amely nemzetfenntartó erőként tud mutatkozni, akik hordozzák a magyarságnak a legpozitívabb tulajdonságait, az pedig a magyar Alföldnek a lakossága. – A trianoni országhatáron belül kell gondolkodni. –



Nagyjából a Tiszántúlnak a magyar tömbben lakó része, amely a saját identitását meg tudta őrizni a török időkben is: Debrecen, Szeged,

1 **Prohászka Ottokár** (Nyitra, 1858. október 10. – Budapest, 1927. április 2.) katolikus egyházi író, székesfehérvári püspök, a magyar keresztényszocializmus képviselője, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

2 **1919–1945 között**: az újjáépítési elképzelések gyűjtőneve a kommün, a vörös háborús a román és szerb megszállás idején. Elutasították az antant (szabadkőműves) versailles-i békerendszerét, a bolsevizmust, a nemzetközi pénzvilág uralmát, céljuk a keresztény-nemzeti alapon újjáépített Magyarország.

Hódmezővásárhely, Szolnok környékén megszűntek a települések, de a városokba be tudtak az emberek húzódni, és ott meg tudták a saját „államukat” őrizni, és később a telepítések után sem keveredtek az ide települt németekkel, szlávokkal.

Klebensberg törekvéseiben teljesen természetes volt a húszas évektől kezdődően, hogy a népiskolai programjának is ezek a területek lettek a központjai, hiszen az alföldi tanyavilág volt legkevésbé ellátva tanítókkal és iskolákkal, tanítói lakásokkal és megfelelő jövedelmű és képesítésű oktatói személyzettel. Ezeknek a problémáját kellett megoldani, és nem csak az analfabetizmus elleni föllépést. Ennek a népiskolai rendszernek a létrehozása nem csak a műveltség növelésének volt az eszköze és módja, hanem annak is, hogy erre a populációra építve kell majd egy új magyar értelmiséget létrehozni, pont azért, mert – tapasztalták a korban sokan – az úgymond polgári értelmiséggel „valami baj” volt.

Ennek a koncepciónak a jegyében születtek azok a népiskolák szerte az Alföldön, amelyekből aztán kinőnek azok, akik különböző ösztöndíjrendszer keretében eljutnak külföldre is. Az Alföld két végén ezért épül két nagy egyetem. A Debrecenben frissen alakult, 1912-ben létrehozott tudományegyetem, amely Klebensberg idején kap egy újabb tőkeinjekciót, és szervezettséget. Hankiss János¹ irodalomtörténész-professzor az egyik ideológusa lesz majd a külföldi, nemzetközi, klebensbergi kultúrpolitikának. A debreceni nyári egyetemek programadó rendezvényei a húszas évek Magyarországanak. Az Alföld másik egyeteme, a szegedi egyetem nagyon erősen kötődik Erdélyországhoz, hiszen elődje a Kolozsvárról elűzött universitas. (Nem az Alföldön, de szintén soknemzetiségű környezetben, Baranya székhelyén, Pécssett – amely frissiben szabadult meg a szerb megszállás alól 1921 őszén –, került elhelyezésre a Pozsonyból elűzött egyetem.) Belügyminiszterként e folyamat minden drámai lépését tudja és átérzi Klebensberg, hiszen operatív feladatai vannak, amikor a kolozsvári egyetemet – szimbolikusan – fegyverrel foglalják el, de a pozsonyi egyetem esetében is valós ellenállás és valós dulakodás van az egyetem hallgatói és rektora, valamint a csehszlovák karhatalom között, az egyetem vezetője ugyanis bezárkózik az evangélikus templomba, és nem akarja az egyetem szimbólumait átadni a csehszlovák államnak.

¹ **Hankiss János** (Budapest, 1893. szeptember 21. – Budapest, 1959. április 28) irodalomtörténész, egyetemi tanár.

Tehát a klebelsbergi tervek szerint az Alföld két végén létre kell hozni a két egyetemet: a protestánsok részére a debrecenit, és a katolikus alföldi magyarság és parasztság számára a szegedit.

Visszatérve a szociálpolitikára, Klebelsberg nyilván olvasta a keresztény, főleg katolikus földreform-javaslatokat, egyrészt Giesswein Sándornak¹, másrészt pedig Prohászka Ottokárnak a javaslatait, illetve tapasztalja azt, hogy a Buza², illetve Nagyatádi³ nevével fémjelezett földreform csak egy látszatmegoldást tudott biztosítani, és igazából sem az új földbirtok-szerkezet, sem pedig a tulajdonos paraszti réteg nem alkalmas arra, hogy gazdaságilag megerősödő társadalmi csoportot tudjon kitermelni, akik aztán szép lassan a tudomány területén és az értelmiség kinevelésében is – egy sajátos paraszti polgárosodásban – megtalálják a saját helyüket.

Mi lehetett a keresztény nemzeti politika baja a régi polgársággal? 1921-ben megszületett a numerus clausus, amelyről mindenki azt szokta kiemelni, hogy a zsidóság ellen irányult. Tudjuk, hogy bizonyos szabad értelmiségi, speciális ismeretekhez és kvalifikációhoz kötődő pályákon – orvosi, jogi, mérnöki –, valóban nagyobb számban voltak az izraelita származásúak, mint másokon, azonban a numerus clausus nem csak az izraelita származású hallgatók, és zsidó eredetű értelmiség ellen irányult, hanem a történelmi és a trianoni Magyarországon is jelenlévő nemzetiségek értelmiségi törekvéseinek korlátozása is fontos szempontja volt. Például a pécsi egyetemen a jobboldali diákszervezet tagjai tüntetést szerveznek a délszláv, illetve a német hallgatóknak a jelenléte ellen is. Ugyanez van Budapesten vagy nagyobb vidéki városokban, ahol – történelmi-társadalmi okoknak megfelelően – a polgárság hagyományosan német eredetű. Az 1920-as években tehát a harcos fajvédő jobboldaliak a német vagy izraelita származású értelmiséget „nemzetietlennek” tartották. Természetesen ez nem volt így, s erre álljon itt két példa a szegedi egyetemről.

-
- 1 **Giesswein Sándor** (Tata, 1856. február 4. – Budapest, 1923. április 15.) pápai prelátus, politikus, író, társadalomtudós, az MTA levelező tagja, keresztényszocialista politikus, országgyűlési képviselő, a Szent István Akadémia elnöke, a Magyar Országos Eszperantó Egyesület elnöke.
 - 2 **Buza Barna** (Tolcsva, 1873. január 1. – Budapest, 1944. május 2.) ügyvéd, politikus, földművelésügyi miniszter 1918. október 31. – 1919. március 21.
 - 3 **Nagyatádi Szabó István** (Erdősokonya, 1863. szeptember 17. – Erdősokonya, 1924. október 31.) politikus.

Klebensberg halála után, az 1930-as években a szegedi egyetemen zajlott két magántanári habilitáció. Az egyik a német származású Juhász Kálmáné – aki Újszentanna plébánosa volt és onnan került át Kübekházára, Szeged mellé –, akit pont azért tartott alkalmatlannak az egyetemi vezetés arra, hogy órákat tartson, mert a bécsi egyetemen elsajátított gondolatmenetet vallja magáénak és a német civilizációnak köszönhető valóságként fogalmazza meg például a magyar keresztény intézményrendszert, vagy a középkori írásbeliséget. Ez pedig az akkori magyar állam hivatalos álláspontjával ellentétes volt. Juhász a bécsi egyetemen doktorált és a német pozitivista, majd a szellemtörténeti módszertant és gondolkodásmódot is nagyon jól elsajátította. Ez a habilitáció sikertelen lett. Az előadását megtartotta, de leszavazták.

A katolikus plébánossal szemben azonban a makói izraelita hitközség neológ főrabiját, Kecskeméti Ármint, aki minden munkájában nemzeti érzületre buzdítja a magyarországi zsidóságot, magántanárrá habilitálták. A neológ zsidóság jelentős része egyébként nemzeti érzelmű volt már a dualizmus korában is: nagyon sokan díszmagyarba jártak ünnepi alkalmakkor, s éppúgy megülték Ferenc József születésnapját, mint a két világháború között a magyar nemzeti ünnepet, március 15-ét. Fontos hangsúlyozni azonban, hogy az 1920-as–1930-as években a szélsőjobboldali beállítódású mozgalmak – amelyek az egyetemi hallgatók körében megjelentek, és zsidó-, illetve nemzetiségellenes agitációt folytattak – a kultúrkörmányszatnak és az egyetemi vezetéseknek a támogatásában soha nem részesültek.

Klebensberg alapállása – amint azt a húszas évek végén írt cikkében megfogalmazta – az volt, hogy a magyar tudomány- és oktatáspolitikai fő üzenetének annak kell lennie, hogy a határon túl, a kisantant államokban élő magyarok és nem magyarok szívesen csatlakozzanak ismét a magyar államhoz – s ha megvalósul a területi revízió, akkor ezek az emberek szívesebben érezzék magukat magyar állampolgárnak, a magyar nemzet részének, mint a környező államok egyike polgárának.

A magyarországi nemzetiségi kérdés gyökeresen megváltozott 1920 után. Soknemzetiségűből szinte homogén nemzetállammá lett Magyarország. Csak elszórtan voltak területén németek, románok, szerbek, horvátok, szlovének, szlovákok, ruszinok és bunyevácok. A Horthy-korszakban a nemzetiségi oktatás is változik. Vagy tisztán nemzetiségi, vagy „csak” nemzetiségi jellegű iskolákban, de alapvetően

lehetőségük van a nemzetiségi tanulóknak az identitásuk szempontjából fontos tárgyakat anyanyelven tanulni.

Klebsberg is úgy vélte: Magyarországon a nemzetiségeknek minden alapvető jogot meg kell adni. A mai fogalmaink szerint kulturális autonómiában kell részesíteni őket azért, hogy érezzék magukat jól, hogy a határon kívül, az egykori történelmi Magyarország területén élő nemzetiségek is örömmel vállalják a csatlakozást majdan – az esetéges revízió alkalmával – Magyarországhoz. Erre hozott példákat nem csak Klebsberg, hanem a történelem is. A szlovák nemzeti pártnak, amely Magyarországon a dualizmus utolsó szakaszában működik, az egyik jelentős képviselője Ferdinand Juriga¹ volt, aki Budapesten parlamenti képviselőként követelte a szlovák közigazgatási nyelvű járásoknak, vagy vegyes nyelvhasználatú vármegyei közigazgatásnak a kialakítását (eközben egyébként szlovák nyelvű iskolák, szlovák nyelvű lapkiadás, szlovák színjátszó körök és olvasótársaságok stb. működtek országszerte). 1920 után aztán megvalósul a csehszlovák állam. Beneš² meg Masaryk³ szerint csehszlovák nemzetállam, ami önmagában abszurd, hiszen a cseh és a szlovák két külön nép. Ugyanezt a férfiút – Jurigát – beválasztották a prágai parlamentbe, ahol azt mondta, hogy még rosszabb a szlovákság helyzete, mint az elnyomó Magyarországon volt, mert ott legalább kiadhattak szlovák nyelvű újságot, volt színjátszó körök – ráadásul a szlovák gyerekeknek az iskolában azt akarták megtanítani, hogy csehek. Itt Önöknél nyilván közismertebbek a romániai példák, hogy az oktatási viszonyok mekkora eltérést mutattak az újonnan megszerzett erdélyi, partiumi és bánági részen, és az egykori román királyság területén.

Klebsberg nagyon egyszerűen megfogalmazta, hogy nekünk,

1 **Juriga Nándor** (Egbell, Nyitra vm., 1871. okt. 12. – Pozsony, 1950. nov. 23.): plébános, szlovák nemzetiségű országgyűlési képviselő.

2 **Edvard Beneš** (Kožľany, 1884. május 28. – Sezimovo Ústí, 1948. szeptember 3.) cseh politikus, Csehszlovákia második elnöke, Csehszlovákia létrehozásának legerőteljesebb hirdetője és megvalósítója. Külpolitikai tevékenysége nagymértékben hozzájárult Magyarország világháborúban betöltött szerepének hátrányos megítéléséhez, és a trianoni békeszerződésben meghatározott területvesztéseihez.

3 **Tomáš Garrigue Masaryk** (Hodonín, 1850. március 7. – Lány, 1937. szeptember 14.) cseh filozófus, politikus, Csehszlovákia egyik alapítója és első elnöke.

magyaroknak azt kell csinálni, hogy a magyar nemzethez való tartozás tudományosan, kulturálisan, egzisztenciálisan, gazdaságilag is érje meg ezeknek az embereknek – és akkor a területi revízió, amelynek a megvalósulásában Klebelsberg nem kételkedett, zökkenőmentes lesz. Szekfű Gyula nyomdokain tanulni látszott abból a hibából, amit a liberális politikai elit a dualizmus korában elkövetett.

Bajban lennénk, ha rekonstruálni szeretnénk Klebelsberg nacionalizmusának tartalmát. A kultuszminiszter ugyanis politikailag nagyon jól felépített és retorikailag mesterien elmondott beszédeiben körvonalazta, néhány vezércikkében megírta (debreceni, pesti és szegedi lapokban), egységesen és módszeresen azonban nem dolgozta ki. A két világháború közötti időből például sokkal jobban lehet rekonstruálni Németh László nemzetfogalmának egyes állomásait – akinek nagyon nagy a munkássága és az ő korszakai is nagyon érdekesek –, mint Klebelsbergét, akinek ilyen jellegű elméleti munkásságra nem volt ideje és lehetősége. Mégis, legalább részben, Huszti József professzor munkájából (aki nem csak közvetlen munkatársa volt, hanem be is tekinthetett a teljes Klebelsberg-hagyatékba) tudjuk rekonstruálni az a klebelsbergi nemzetkoncepciót (ezt meg is tette Gyurgyák János a magyar nacionalizmusról írott monográfiájában). Ezek azonban másodlagos források. Klebelsberg maga soha nem tudta ezt az elméletet kidolgozva megfogalmazni, hanem csak az alapvázait volt lehetősége elhelyezni. A kisebbségek és a nemzetiségek iránti nyitottság, a türelem és a befogadó nemzetkoncepció volt, amit ő maga is vallott. Ennek persze volt olyan összetevője, hogy fölismerték a kritikáját a dualizmus korabeli kisebbségpolitikai megoldásoknak. Mind Bethlen, mind Klebelsberg, ha meg kellett volna, hogy határozzák saját magukat, akkor valószínűleg liberális konzervatívnak határozták volna meg, hiszen mindenképpen közelebb álltak Tiszához, mint mondjuk Gömböshöz. A Horthy-korszaknak a dualizmus korában szocializálódott politikai elitje – s benne Klebelsberg és Bethlen – alapvetően nem volt kirekesztő és nem próbálta meg a kisebbségek jogait csorbítani.

A klebelsbergi egyetempolitikának nagyon fontos megközelítése volt, hogy egyrészt a csehszlovák állam, illetve Románia bizonyos területeire és a délszláv államba került értelmiségnek az utánpótlására a debreceni, illetve a szegedi egyetem volt hivatott. Valóban látszik is egy ilyen tendencia, hogy hogyan áramlanak a két alföldi városba

azok a környező államokban élő magyar fiatalok, akik majdan tanárok szeretnének lenni. A húszas évek elején ez a rendszer működött. Aztán a húszas évek végén ezt valamennyi szomszédos állam fölismerte, s onnantól különbözeti vizsgákhoz és bonyolult honosítási eljárásokhoz köti a diplomák elismerését. A papnevelésben is van ilyen jelenség, hogy a Magyarországon végzett lelkészek már csak akkor szolgálhatják hivatásukat és egyházukat, ha egy bonyolult eljáráson keresztül honosítatják oklevelüket.

Az 1920-as évek elején a klebelsbergi szándék az volt, hogy ezek az egyetemek nem csak a magyar értelmiségnek, vagy csak az Alföld-problémának a központjai legyenek, hanem annak tudományos megismerését, szociológiai, földrajzi, néprajzi föltérképezését is szorgalmazta, s hogy a határon túli magyarságnak is legyenek ezek a bástyái. Erdélyből, illetve a délszláv területről érkezett nagyon nagyszámú magyar értelmiségi tanult a szegedi, illetve a debreceni és a pécsi egyetemen azokban az években.

Az államszocializmus korában mindig azt mondták a történészek, hogy azért kellett megszűnnie a történelmi Magyarországnak – és ez volt a kisantant államok ideológiája is – soknemzetiségű állam volt. S mivel valamennyi népnek joga van önrendelkezéshez, az egykori magyarországi nemzetiségek saját nemzeti állami keretek között akartak tovább élni. Ezért, amikor megszüntették a történelmi Magyarországot – 1919 tavaszára-nyarára már eldőlt, hogy hol húzódnak majd a magyar állam határai –, arra hivatkoztak, hogy homogén nemzetállamok jönnek létre a helyén. Nézzük meg ezeket a homogén nemzetállamokat! Csehszlovákiában – már a nevéből is következik – vannak csehek és szlovákok, s akkor még nem is beszéltünk a nagyszámú németségről meg a ruszinokról (akik elég sajátos helyzetben vannak, hiszen napjainkban is van olyan történész, aki szerint nem létezik ruszin nemzet, mert – véli – a ruszinok igazából ukránok, csak a magyar politikai érdekkörök elnevezték őket ruszinoknak a 19. század folyamán). Itt van Románia, ahol magyarok, németek, bolgárok, ukránok és mások nemzetiségek is élnek. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság pedig már a nevében is soknemzetiségű. Alapvetően a trianoni béke, a párizsi békerendszer ezt a célját nem érte el. A népszövetségben nagyon hamar realizálódik, hogy ebben a régióban valamilyen etnikai jellegű konfliktus előbb-utóbb be fog következni.

És itt érkezünk el Klebelsberg reálpolitikusi szemléletének egyik ékes bizonyítékához. Úgy gondolta ugyanis, hogy a magyar államnak mindazt, amit a Nemzetek Szövetsége elvárt, és amit a magyar politika a dualizmus korában tett, meg kell mutatnia, azaz igazolnia kell tevékenyen, hogy a hagyományos liberális a befogadó nemzetiségpolitikával él. Mutassa meg azt a magyar állam – így Klebelsberg –, hogy meg tudja a saját – persze jóval kisebb lélekszámú – kisebbségeivel csinálni azt, amit elvár a határon túli magyarokkal kapcsolatban.

Klebelsberg nagyon határozottan föllépett a fajvédelem, az „ősmagyarkodás”, a turanizmus eszmeisége ellen is. Meglehetősen ki karikírozta őket, mondván, hogy mi odamehetünk Etelközbe, Levédiába vagy valamelyik feltételezett őshazába is, de ott már nem a mi rokonaink élnek, hanem más nemzetek, s emiatt más érdekek érvényesülnek. Klebelsberg egy 1927-es egy parlamenti beszédében úgy fogalmazott, a finnugor rokonainkkal a nyelvünk és bizonyos kulturális élményeink közösek, a török rokonainkkal pedig a vérünk közös. (A tizennyolcadik század végétől van jelen a nagy vita a magyar őstörténet kutatásában, hogy a törökökkel, perzsákkal, türkökkel és más steppei népekkel, vagy pedig a halszagúnak tartott finnugorokkal vannak-e rokonságban a magyarok.) Klebelsberg múltat ebben az esetben is a jövő víziójának fényében a jelenből nézi, hiszen semmi jelentősége nincs, hogy iráni-török vagy uráli eredetű-e a magyarság (ráadásul önmagában ez a kettő nem zárja ki egymást). A tény a meghatározó, hogy el van zárva, s bármelyik is a rokon, messze vannak, mert a románok és a szlávok elzárják őket a magyaroktól.

Klebelsberg történelemszemléletének alapja az volt, hogy a jövő magyar nemzeti felemelkedésbe vetett hit a fundamentum, s abból kiindulva kell a múltat szemlélni és abból kiindulva kell a jelen céljait megfogalmazni. Azt hiszem, hogy ebben követendő példa lehet számunkra Pécska nagy szülöttje – a harmadik évezredben is, halála után nyolcvan esztendővel.

Kérdések és válaszok

Király András

Két színvonalas előadást hallottunk. Nekem, ha már provokáltak, azért lenne egy észrevételem, és egy kérdésem.

Számomra egy kicsit érthetetlen, de sokszor fölvetődik Klebelsberg és a nemzeti szocializmus kapcsolata. Hogyan is állunk ezzel a kérdéssel. Számomra teljesen világos, hogy



az, amit Klebelsberg csinált, és képviselt a két világháború között az egy fantasztikus munka volt, az oktatáspolitikai és intézménylétesítések során.

A másik dolog az inkább észrevétel. Mi itt megtapasztaljuk, és megéljük azt, hogy mit jelent az, ha kisebbségként jól érzik magukat egy nemzeti államban. Ezt mi egy kicsit másképp látjuk. Mi úgy szeretnénk jól érezni magunkat, hogy közben maradjon meg a nemzeti identitásunk, és maradjanak meg intézményeink. És maradjanak meg azok a lehetőségeink, hogy továbbvigyük azt, amit úgy nevezünk, – most már nem is mondom, hogy erdélyi –, hogy romániai magyarság, különböző helyzetekben lévő kisebbség.

Miklós Péter

Csak egy gondolatot a nemzeti szocializmusról.

A szocializmusokat úgy, ahogy van nem nagyon kedvelte Klebelsberg.

Nem volt olyan határozott, mint Szabó Dezső vagy Szekefű Gyula. Még a szociáldemokratákat se kedvelte.

A nemzeti szocializmust, meg egyáltalán a fasiszta berendezkedést, amit ő megtapasztalhatott Olaszországban – az nyilván nemzeti elkötelezettsége, vagy a keresztény alapállása miatt lehetett számára szimpatikus –, de alapvetően nem támogatta. Ő mégis csak hordozta azt, amit a dualizmus korában magába szívott, a liberális-konzervatív alapállást. Így aztán semmiféle totális vagy totális jellegű állam vagy eszme nem tetszett neki. Nyilván a neonacionalizmusa sem sovinizmus volt.

Könnyű helyzetben volt, amikor azt mondta, hogy érezzék magukat jól a kisebbségek, hiszen 100 000 fős kisebbségről beszélhetünk, olyanokról, akik geopolitikai helyzetükből fakadóan is nagyon sokan a '30 vagy '41-es népszámlálásokon magyar nemzetiségűnek is, de nem magyar anyanyelvűnek vallják magukat. A magyarországi németek, szlovákok, főleg a románság meg a szerbek, horvátok a nemzetiségüket is vállalták, de a németek és a szlovákok jól megértették ezt. Nyilván azért, mert a németek messze voltak a nemzetállamuktól, a szlovákoknak meg nem volt nemzetállamuk. Ők szép lassan, nem egyik naptól a másikra, de a XIX. századtól elfogadták, hogy magyarok, csak éppen evangélikus szlovákok vagy evangélikus, vagy katolikus németek, de a magyar nemzetnek a részei.

Nem tudni, és egy korszakkal korábban, nyilván nemzetiségi ügyekért felelős államtitkárként lett volna lehetősége ezt megfogalmazni, de nem akarta, nem jutott eszébe, mert nyilván egy néhány százezer fős csapattal könnyebb bánni, mint egy pár millióssal. De hát itt a nemzeteszme, vagy kirekesztő, vagy befogadó.

Csak hát aztán, ahogy telt az idő, ez a helyzet nem konszolidálódott, hanem egyre élesebbek lettek a feszültségek. Ahogy ez a közép-európai hatalmi átrendeződés a harmincas években megindult, akkor valamennyi állam még többet akart. Ideológiai, történeti vagy gazdaságpolitikai megfontolásokból nem volt hiány. Az a szövetségi rendszer, amelyhez Magyarország is kénytelen-kelletlen csatlakozott, ebből a helyzetből nem tudott okosan kijönni, mert a tengelyhatalmak, s Németország is csak a saját helyzetét nézte.

Összességében a nemzeti szocializmussal, mint politikai rendszerrel Klebelsbergnek nem is volt tapasztalata, hiszen az ő kormánya kerülésük és a nácik színre lépése előtt két évvel meghalt, de nem tekintette vállalható politikai eszmének. Sem a szociáldemokráciát, sem a magyarországi kommunizmust, se annak a nemzeti-szocialista jellegű szerveződéseit Magyarországon, például a Gömbös féle fajvédőket sem tekintette szalonképes politikai erőnek. Egyébként Horthy sem. Más politikai környezetben – 1919-ben –, Szegedről kitiltják Gömböst, mert annyira antiszemita- meg nemzetiségellenes kirohanásai vannak.

Klebelsberg szélsőségektől mentes, konzervatív politikát hirdetett.

Makkai Béla

Van egy idézet a '18 előtti klebelsbergi naplóból Husztinál, amiben azt mondja, hogy a modern kor legütösebb politikai-ideológiai rendszere a szociáldemokrácia. Tehát azzal együtt, hogy destruktív erőnek tartja, amely

széttörheti a nemzeti egységet, vagy a megépíteni kívánt egységet blokkolni tudja, ezzel együtt a tömegekre gyakorolt vonzerejét nem csak érzékeli, hanem irigyli. Azt mondja, hogy meg kell fejteni, hogy mivel tudnak ekkora tömeghatást elérni a szocialisták? És már akkor, a világháború előtt felismer egy fontos dologot. Azt mondja, hogy a szocialista brosúraindólatom a nép nyelvén szól, olyan ügyekkel foglalkozik, ami őket érdekli, és akkor belecsempésznek egy kis manipulációs anyagot, és ennek módszernek is köszönhetően milliós szakszervezeteket tudnak csinálni, ami kormányokat tud megbuktatni Németországban és másutt is.

Érzékeli a szocializmust, mint történelemformáló erőt, és, ugyan távolságtartással, és noha a magyar nemzeteszme ellenében hat, mégis, amit lehet még az ellenfelétől is igyekszik megtanulni. Ez feltétlenül jellemző Klebelsbergre.

A másik, hogy a fasizmussal kapcsolatba kerül (ha a nemzeti szocializmussal, más szóval a nácizmussal nem is). De ennek Magyarország Trianon utáni teljes diplomáciai elszigeteltségében komoly külpolitikai ígérete van. Az első fajsúlyos nyugat-európai politikus, aki azt mondja a trianoni döntéskomplexumra, hogy „nem sírbolt”, az Mussolini. Magyarán szólva üzen a magyaroknak, mint politikai szövetségesnek, hogy ő azon lesz, hogy ezt a békerendszert revideálja, hiszen az 1915-ös londoni szerződés szerint Olaszország Kis-Ázsia jelentős részét is meg kellett volna, kapja, s nem kapta.

Tehát van egy érdekháttere annak, hogy viszonylag kezes megfogalmazások vannak Klebelsberg publicisztikájában a duce-féle Olaszországgal, de ez nem jelent ideológiai azonosulást az ottani rendszerrel. Ez egy pragmatista szövetségi elképzelés részéről, és verbalizmusokon túl nem esik túlzásba.

A húszas évek eleji sörpuccsal, s tömegmozgalomként már Klebelsberg életében látszik a nemzeti szocializmus erővonala, s az tagadhatatlan, hogy párizsi a békerendszer fenntartásában ellenérdekelte Németországgal számolnak a trianoni vesztegzár lerázásában, ennyi kétségtelenül kiolvasható a Németországgal kapcsolatos kulturdiplomáciai törekvéseiből.

Nagy István

Egyébiránt az elmúlt tíz évben is kerültek a magyarországi parlamentben politikusok, akik lefaszították Klebelsbergét. Nem azért, mintha az lett volna, hanem mert veszélyes volt.



Makkai Béla

A neonacionalizmus egy nagyon szerencsétlen fogalom. Ezt a labdát leütötte a tanulatlan, de propagandisztikus lejárató kampányokban nagyon járatos balos értelmiség. Ezzel őt agyon lehetett csapni. A legtöbb embernek ez a szó nem jelentett semmit. Idegenszerű volt, meg benne volt ez a rossz zöngéjű nacionalizmus kifejezés, és akkor azt mondják, hogy ez biztos valami ördögtől való gondolat. Egyszerűen leszalámították Klebelsberget a magyar politikatörténet jelentéktelen személyiségévé. De hát ez a baloldali ideológiának a természete, hogy az, aki nyomasztóan nagy, azt apróra szeletelik, hogy ne vethessen árnyékot rájuk, s ne tegye nyilvánvalóvá jelentéktelenségüket.

Bölöni György



Az előadásban említette, hogy először volt, amikor a magyar politika, nyilván a gazdasági, és egyéb szempontok miatt, világpolitikát alakító tényezővé válhatott. Úgy gondolom, hogy ez igaz elméleti síkon, a lehetőségek szintjén. Véleményem szerint, akkor, amikor a gyakorlatban kellett volna ennek megnyilvánulni, amikor bele lehetett szólni a dolgokba, akár kényszerűségből, a magyar politika intézményrendszerében is, és az individuumokat tekintve is, nem volt azon a szinten, hogy a lehetőséggel valóban éljen. És nagyon sok gond, innen származik.

Hallván a mai nap témáját, én többre számítottam. Azt gondoltam, hogy adott lévén a hely, és a körülmények, amelyekben mi itteniek vagyunk, talán többet fogunk hallani arról, hogy a két világháború között Klebelsbergnek miben látott lehetőségeket az idegenben maradt magyar nemzetrészek visszahozására. mert valóban nagyon sokat hallottunk arról, hogy mi volt Trianon előtt, és, hogy kezelték a belső kisebbségeket, de úgy gondoltam, hogy a mi szempontunkból ezt egy kicsit érdekesebb volna kifejteni.

Makkai Béla

Lehet, hogy félreértettem a hozzászóló első néhány mondatát, és nem jó irányba fogalmazom meg azt, ami most következik. De akkor legyen szíves, és korrigáljon.

Klebelsberg a nagyhatalmisággal is tudott mit kezdeni. Erre két momentumot tudnék felhozni.

Az egyik: amikor az albán és a ferences bosnyák ösztöndíjasok számának bővítését kellett indokolnia, azt mondta: ha már ilyen költséges diplomáciai testületet tartunk fenn Európa második legnagyobb kiterjedésű államaként, akkor már ezeket a lehetőségeket is ragadjuk meg, amivel barátokat tudunk magunknak szerezni.

A másik: amikor a fiatal román állam irredenta propagandájáról érkeznek hírek a bukaresti magyar sajtóból, és egyéb más, hivatalos csatornákon, hogy Bukarestben egy törvényt akarnak hozni, hogy megháromszorozzák a kötelező román nyelvórákat a magyar pénzen felállított magyar iskolákban, akkor Klebelsberg azt mondja, hogy hát nem kell ezt túldimenzionálni. Ne ezekkel foglalkozunk, hanem a kulissza mögötti diplomáciai lehetőségeinket ragadjuk meg, hiszen nagyhatalomként megtehetünk egyet-mást, amit közepes vagy kisméretű országok nem tehetnek meg. (Ma különben elképzelhetetlen lenne, hogy a budapesti kanadai iskolában mi megemeljük az óraszámot, mert az nekünk nem elég, ami ott van. Különben pedig egyáltalán nincs magyar oktatás a kanadaiak angol nyelvű iskolájában.)

Tehát Klebelsberg, noha nem volt birodalmi szemléletű politikus, az erőviszonyok ismeretében nem volt az a tutyi-mutyi karakter, aki ne ragadta volna meg a nagyhatalmi helyzetünkből adódó lehetőségeket.

Ami pedig a kérdésfelvetését illeti, arra azt tudom mondani, hogy én azért is fogalmaztam saját kutatásaimhoz közeli anyagból, mert éppen azt akartam érzékeltetni a hallgatóság számára, hogy, ami utána következik az tulajdonképpen ennek a folytatása. Kicsiben, kevesebb munícióval, kisantanti szorításban, sokkal áttételesebb, visszafogottabb formában, de valójában a Klebelsbergék 1918 előtti nemzetmentő távlati programjai folytatódnak. Mondhatnám a Szent Gellért Társaságot, vagy a Bocskai Szövetséget, amelyek a Julián Egyesület mintájára megszerveződnek. És ugyanazt a támogatáspolitikai gyakorlatot, s a még a meglévő kapcsolati rendszert használva próbálják pénzzel, könyvadományokkal, ösztöndíjas lehetőségek megnyitásával a magyar-magyar kapcsolatokat nagyon intenzíven ápolni. Miklós Péter a Szegedi Egyetem ilyen típusú küldetésére utalt, próbálták oda gyűjteni az erdélyi magyar értelmiségnek egy részét, hogy már felvértezve lelki muníciókkal visszatérjen saját közösségéhez, és vezesse az elszakított magyarságot a nemzetegyesítés reményében.

Egyébként a bukovinai akcióban ragadható meg nagyon jól ez a fajta megközelítés, ahol teljesen idegen, ukrán, román, német, zsidó, lengyel közegben voltak tízezernyi magyarok. És csak az anyaország volt. Ha valaki ott végzett főiskolai képzőben, és ment tanítani a saját székely ifjúságát, akkor az fogalmazódott meg Budapesten, hogy vajon ott megkapta-e azt a

nemzeti útravalót, amivel a gyerekeknek majd tovább tudja adni a stafétát, hogy azok is magyarok maradjanak?

Egyébként Klebelsberg nyári továbbképző tanfolyamokat szervez azoknak a pedagógusoknak, akik nem magyarországi képzőkben végeztek, hogy ha volna ez az elfejlődés, – amiről önök sokkal többet tudnak, mint mi –, és a szorító tényezők hatására valami nem úgy állt volna össze a tudatukban, ahogy az kerek, és egészséges, akkor ezeket a hiányokat vagy torzulásokat lehessen korrigálni utólag egy Budapest segítségével. A magyar főváros akkoriban sokkal egyértelműbben hazafias közeget kínált a határon túli magyar tanárokat, mint, amilyen ellentmondásos mai világunkban fogadja.

Böloni György

Tényleg pontosítanom kell.

Az első gondolat, amit elmondtam, nem az volt, hogy mi volt Klebelsbergnek a hozzáállása, vagy hozzájárulása. Ön pontosan visszaigazolta, amit én gondoltam, hogy elméleti síkon igen, a lehetőségek megvoltak, és ha valóban lettek volna eszközök, amelyeket Klebelsberg részben látott is, amikor a gyakorlatban ezeket a dolgokat meg kellett volna csinálni, akkor esett a fene hanyatt. Erről beszéltem én, hogy akkor viszont ez az egész dolog csődöt mondott, akár Trianon környékén, de nem csak. Ezt kivetíthetjük a II. világháború környékére is. A kiugrás körüli hercehurcák, huzavonák, az abszolút amatőr dolgok. Erre gondoltam.

Makkai Béla

Értem, de ezt úgy gondolom, messzire vezetne végigjárni.

A szociálpolitika a gyenge pontja ennek a nemzetpolitikának.

Klebelsberg akár hétrét görnyedhetett volna is a találékonyságában, amíg nem volt biztos egzisztenciája a magyar néptömegeknek saját hazájukban, addig nem lehetett rá számítani, mint magyarra, stabilan. Ez tény. Amíg nincs megoldva a mindennapi kenyér kérdése, addig a magyarsághoz tartozás másodlagos. Ezt számtalan alkalommal megfogalmazta.

Tehát ha csődöt mondott a nemzetpolitika a dualizmus korában, akkor biztos, hogy a nemzeti vagyon újraosztásának formái és léptékei voltak teljesen elhibázottak. Ezt is szóvá teszi Klebelsberg. Ő mindig mondta, hogy mindaz, amit ezen kívül csinálunk, az csak részben pótolja vagy korrigálja a szociális kérdés rendezetlenségét.

Az utalás a második világháborúra azt sajdítja föl bennem, hogy a politikai elit egésze felelősségvállalásának a nyilvánvaló jeleit nem tapasztaljuk,

verbális szinten se. De hát nem csak Klebelsbergékből áll a magyar politikai elit, sőt legkevésbé Klebelsbergékből. Ő és Bethlen, és még néhányan a kiemelkedő kivételek, akik éleslátóak, pragmatisták, és felelősségteljesek.

Erre mondtam azt, hogy voltaképpen nem volt meg az a kritikus veszélyeztetettségi szintje a politikai elitnek, hogy mindent elveszíthet, ha szétcincálnak a perifériákon az irredenta mozgalmak bennünket.

Az utóbbi időben ezt három tanulmányom végén is megpróbálom, nagyon sarkítva, a történettudományi módszerektől szinte elrugaszkodva megfogalmazni. Most kaptam is emiatt, hogy lehetek ennyire sommás. De a közönség a sarkos megfogalmazásokra kíváncsi, hogy lássa, hogy lényegileg itt hol volt a buktató. Ezt nem mutatta föl a hazai történettudomány az utóbbi 50–60 évben.

Igen is, le kell szögezni, hogy a politikai elit nem csak felelőtlenégből, hanem tudatosan, szűkös osztályszempontok miatt nem nyúlt hozzá a hitbizományokhoz, több mint egymillió katasztrális holdról van szó, ami nem került forgalomba, mert az egyházak, és bizonyos földbirtokos csoportok így látták bebiztosítva a jövőjüket. Ebből nem kapott egy talpalatnyi földet sem a földtúró parasztember, legyen szó a székelyföldről, vagy akár a felföldi magyarról, és vándorbotot kellett ragadjon. És máris bomlik a magyarság.

Ezek valóban perdöntő dolgok, és nem is szabad mentetgetni.

Böloni György

Pontosan így látom. Azért mertem azt mondani, hogy nem csak az intézményrendszer, hanem az individuumok is...

Makkai Béla

Klebelsberg példájára, aki az ellenfeleitől is tudott tanulni, azt mondom, hogy ebből a szempontból én a román politikai elitet példaadónak tekintem a magyarhoz képest. Amelyik lehet, hogy korrupt, lehet, hogy élveteg, lehet, hogy nem felkészült minden tekintetben, és mentálisan sem üti meg a nyugati színvonalat, de egyben mindenképpen a magyar fölé magasodik, ez pedig a nemzeti érdekek képviselője.

Ebben a román politikai elit mindig a magyar előtt járt.

Ezt, ha van egy csöpp eszünk, akkor megtanulhatjuk tőlük – egyébként a szerbeknél ugyanez a helyzet –, a balkáni szomszédaink között van jó néhány olyan példa, amit érdemes volna megvizsgálni, és hatásaiban is tudatosítani, hogy vannak másfajta utak is, amelyek jobban szolgálják ama bizonyos nemzeti közösségi érdeket.

Miklós Péter

Valóban, a politikai elit egy része alkalmatlan volt arra a szerepre, amelyet be kellett volna, hogy töltsön.

Maga ifjú Andrassy Gyula sem volt olyan képességű, mint mondjuk az apja.

A magyar politikának túl nagy mozgásteret nem volt. Ezért is fogalmaztam úgy, ahogy Gerő András szokott fogalmazni, hogy illúzióban ringatta magát.

Az egyik nagy magyar illuzionizmus az, amikor a dualizmus korában elhiszik, hogy a Monarchia világhatalom, világpolitikát alakító tényező.

Magyarországnak nem volt döntési helyzete, akkor, amikor beléptünk a háborúba, és Magyarországot azért büntették meg, amiért igazából Németországra haragudtak.

Túl azon, hogy a szomszéd államok éhesek voltak, de az különösebben a békecsinálókat nem zavarta volna, hogy Románia, Szerbia meg a nem létező Csehszlovákia kapzsi. Az aggasztotta, hogy soha többé egy osztrák-magyar-német szövetség ne álljon föl itt Közép-Európában, mert az veszélyes lehet, és ezt kell gazdaságilag meg népességi szempontból szétszedni.

Már utaltam rá, hogy Klebelsbergék az egyetemen külön megszervezik a határon túliak kollégiumi ellátását, van külön az erdélyi magyar hallgatóknak menzája, van külön a délvidékieknek. A bánág területén éppen a már említett Szent Gellért konviktusba érkeznek, ahol tanítóképzős, tanárképzős, de néhány bölcséleti gimnáziumba járó egyetemi hallgató is van. Pont a húszas évek végére jön rá a szomszédos állam politikai elitje, hogy itt zajlik egy elitképzés, amit exportálni akarnak, és ezért megnehezítik az ő munkavállalásuknak a feltételeit. Állampolgársághoz, honosítási vizsgákhoz kezdik kötni, amivel nyilván az a céljuk, hogy minél kevésbé tudjanak a támasztott feltételeknek megfelelni.

A másik, hogy Bethlen tényleg ilyen bűvópatak-szerűen finanszíroz különböző olvasóköroket, népfőiskolákat, sajtótermékeket a TESZ, a Társadalmi Egyesületek Szövetsége révén, amelynek a stratégiai jelentősége az, hogy az ilyen olvasóköroeknek meg a nyomdák, a folyóiratoknak a finanszírozása – amiben Bethlen meg Balogh József¹ is benne van, meg Klebelsberg is tud a működésükről – de a vezérkari főnökség alá tartozik, és annak a költségvetéséből finanszírozzák ezeket. De ezek valóban stratégiai szempontok, és nyilvánvalóan a titkosszolgálatok erről is keveset tudnak a szomszédos államokban.

1 **Balogh József** (1893–1944) katolizált, és a klasszika-filológia ismert kutatója, valamint Szent Ágoston szakértője lett. Fő műve a *Confessiones* első tíz könyvének magyar fordítása.

De hát törvényeket nem tudnak hozni, és abban a nagyon nehéz helyzetben van Klebelsberg, nem csak ő, ez kormányüléseken előkerül, hogy mit csináljunk a határon túl maradt magyar értelmiséggel, közigazgatási alkalmazottakkal, vasúti mérnökökkel, tanárokkal elsősorban, akiknek hasznát kellett volna, hogy vegyük itt is, de nem akarjuk, hogy eljöjjenek, mert ott, ahol vannak, nagyobb szolgálatot tesznek. És akkor mit csináljunk azokkal, akik mindenféle pereket akasztanak a nyakukba, egzisztenciálisan ellehetetlenítik őket. Hogy mi a jó megoldás? A magyar kormánynak a húszas években ez nagy kérdése. Mit csináljanak velük? Nekünk szükségünk lenne rájuk. Éljenek ott a vagonban a város szélén? És befogadják őket mindenhova, iskolákba, egyetemre, mindenhova. Szülőföldjükön nem maradhatnak, de mit csináljon velük a magyar kormány?

Abban a helyzetben Klebelsberg hozott anyagból dolgozik, hiszen nem mi, nem a magyar politika, és nem ő hozta azt a döntést, amelynek eredményeként létrejött Trianon.

Látszik, hogy nem tudják eldönteni, mint ahogy a mai napig sem tudja eldönteni a magyar nemzetpolitika, hiába van most már nemzetpolitikáért felelős miniszterünk is, hogy mi a jó stratégia, mert az se jó stratégia, ha a legjobbakat elszívjuk akár a gazdasági élettől, akár a tudomány területéről. Mi lesz, rosszabb lesz, hogyha a kiválókat elszívjuk, és maradnak a kevésbé jók, azok lesznek aztán a tanárok, azok lesznek szakemberek, akkor szép lassan leromlik a nivó, és akkor majd a magyar gyerek fogja választani a román vagy a szerb iskolát, mert az jobb, a saját individuális, egzisztenciális, érvényesülési szempontjából. Ezek a kormány üléseinek jegyzőkönyveiben tetten érhetők.

Klebelsbergnek nagyon nagy dilemmája, hogy mit csináljon.

A húszas évek elején ez még megy, mert nem ez a legfőbb gondja, hogy ki taníthat, vagy ki végezhet például lelkészi szolgálatot.

1930-ban indul meg Szegeden a hittudományi főiskola. Klebelsbergnek van egy ilyen terve, hogy kellene katolikus hittudományi kart szervezni az egyetemen. Ebbe nem megy bele a katolikus püspöki kar, és Klebelsberg kitalálja, hogy legyen görög-katolikus a kar, és akkor ide jönnek majd Kárpátaljáról meg Erdélyből a román- meg ruszin kötődésű papnövendékek, és szép lassan beléjük tápláljuk a magyar nemzeteszmet.

Természetes, hogy a román meg a csehszlovák állam nem engedi ki a papnövendékeit, hogy kitanulják a teológiát, és mellesleg még valami magyar hazafias akármit is, pedig ez egy remek ötlet lett volna, hogy elcsalogatja ide őket. Egyébként így alakult ki a román nacionalizmus. I. Tóth Zoltán¹

¹ *Az erdélyi román nacionalizmus első százada 1697–1792*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1998, 503 l.

remekül leírja, hogy a görög-katolikus egyház létrejöttével kimentek Rómába, és akkor rájöttek a katolikus egyházba befogadott keleti szertartású későbbi főpapok, hogy hát mi már rég óta itt vagyunk. Rájöttek, hogy van keresnivalójuk, és 1848-ban már a katolicizmus lesz az egyik motorja a román nemzeteszmének is.

Klebsbergnek ötletei meg tervei voltak, de a szomszéd államok blokkolták.

Böloni György

Ebből azt látom, hogy száz év alatt igazán nem sokat változtak a problémák.

Miklós Péter

Nem. Meg az adottságok nem változtak.

Böloni György

A román egyébként nem olyan szégyenlős. A papjait ide küldi közénk.

Miklós Péter

Mondhatjuk, hogy oda küldik. Ott vannak a trianoni Magyarországon, és egy szót nem tudnak magyarul. A gyulai ortodox templomban vannak, és ott lobog a román zászló Gyula főterétől néhány száz méterre a román ortodox püspök templomán és Şaguna szobrot szeretnének állítani a templom előtt, mert az a román egyház meg a püspök területe.

Böloni György

Az, hogy kicsi volt a magyar politikának a mozgástere arról azt tudom mondani, hogy éppen a politika dolga az, hogy a mozgásteret megteremtse.

Makkai Béla

A magyar fél az osztrák-magyar monarchiában rendelkezett kiváló, első osztályú diplomatákkal, például a római képviseletet magyar látta el, és a nagy-britanniait is, de nem volt diplomáciai karunk. Az osztrák-magyar monarchia külpolitikáját gyakorlatilag a magyar nézőpont érvényesítésére, képviseletére alkalmas testület nem tudta semmilyen módon képviselni, mert nem volt ilyen szervezeti keret. Egy-egy tagja volt a monarchia diplomáciai testületének magyar, de önálló szervezetünk erre nem volt. És az az elképesztő helyzet alakult ki, hogy a cseheknek, – akik időben kapcsoltak, hogy mi lesz, ha ez a birodalom összeomlik –, nagyon ügyes, mozgástér tágító

aktivitását lehet megragadni a századforduló után. *Karel Kramář*¹ volt ebben nagyon szemfüles, aki minden létező világiállításon, vagy nemzetközi sportrendezvényeken, olimpiákon és egyebütt, minden létező módszerrel becsempézte a köztudatba, hogy van egy olyan nemzet itt a Monarchián belül, hogy csehek. Soha nem delegálták például a saját focistáikat az osztrák válogatottba, hanem külön csehekként indultak, hátukon kijött a Csehország kifejezés. Egészen pitiáner, nem szégyenlős módszerekkel próbáltak tágítani ezen. De hát ugyanezt csinálják a baszkok is a focicsapatukkal. Semmilyen reklámnak helye nincs, csak az a felirat lehet ott, hogy Baszkföld.

Tehát a túléléshez nagyon erős, motivált megmaradni akarás kell. No, ez az akarat hiányzik gyakran felső politikai szinten, meg hát a periférián. A kiszolgáltatott, sorvadó nemzetrészeknél is elő-előfordul, ha nem kap elég municiót, öntözést és napfényt, mert a szórvány azért egy virágoskert. Ha ezeket a támogató impulzusokat nem kapja meg, akkor bekövetkezik a sorvadás.

Miklós Péter

Meg hát, hogy nincs kivel tárgyalni. Az Antant legnagyobb problémája, hogy nem tudják, hogy ki a tényező Magyarországon. Egyetlen egy esély lett volna, az a Károlyi Mihály, aki úgy, ahogy legitimnek számított.

Makkai Béla

Még inkább Tisza, ha nem löveti agyon magát merő férfias állhatatosságból.

Miklós Péter

Igen, tehát Tiszát agyonlövik. Károlyi Mihály élvezi a franciák bizalmát, hiszen egy nagyon tudatos építkezésen át a francia politikában és a párizsi sajtóban egy ismert szereplő. Károlyiról sok mindent mondanak, sok minden oldalon, valóban nyelveket beszél, jól fölkészült, egyebek. Én nem is a rossz szándékot feltételezem – mások azt mondják, hogy szimpla hazaáruló volt, és tönkretették Magyarországot. Szerintem alkalmatlan volt arra, amit csinált. Azt sem feltételezem, hogy rosszindulatból. Egyszerűen tehetség hiányában nem tudta ezt a helyzetet uralni.

Utána viszont egy hatalomnélküliség valósul meg Magyarországon. Nagy nehezen találják meg aztán Horthyt, őt is a franciák, éppen Szegeden, hogy talán vele lehetne tárgyalni. Ő is megfutja azokat a köröket, a balkáni Antant-misszió főparancsnokságát, amit Károlyi is kénytelen volt megfutni.

1 **Karel Kramář** (1860 –1937) cseh politikus, 1918. november 14 és 1919. július 8-a között cseh miniszterelnök.

Tehát nincs kivel tárgyalni. Ezekben a napokban, 1918-19 között, Mária királynő, aki Viktóriának az unokája, körbejárja Párizst és Londont, és mindenütt építi a román igényeket, mindenütt elmondja, hogy Temesvár az micsoda ősi román város, és ez lejön a sajtóban. Koszta István¹² publikálta ezt nemrégiben, a francia és az angol sajtónak a híradásait.

Így alakult ki a nemzetközi közvéleményben meg a diplomáciai karban egy ilyen kép.

Például a románoknak arra is van eszük, hogy az egyébként nyugati királynéjukat elküldjék nyugatra, hogy rokoni kapcsolatait mozgósítva próbálja valahogy építeni Romániának az igényeit. E közben a magyar politikai elit egy része baloldali lesz, a másik része meg elmenekül külföldre, mert nincs mit ennie, és az országot meg szétroppantják a szomszédok.

Makkai Béla

Mindehhez kell egy világháború. Ha nincs, háborús vereség, akkor biztos, hogy nem így alakul a dolog.

Ez az, amire Klebelsberg azt mondta, hogy mindig arra gondolni, mindig fölkészültnek lenni, mert mindig beüthet valami krach. Magyarán szólva legyen a takaréokban valamennyi, mert elromolhat a mosógép. Így is meg lehet ezt fogalmazni, de erre a pitiáner logikára sem képes sokszor az elit, annyira önelégült, és annyira megalégszik a zsákmánnyal, amit a pozíciójában szerezni tud.

A felelősség az már egy olyan adomány, amit tényleg csak a kivételesek mondhatnak a magukénak. Szerencsére a Horthy-korban a konszolidációt két felelősségteljes ember viszi át a széles vállain, Bethlen és Klebelsberg.

Nagy István

Megköszönjük az előadóknak, hogy eljöttek, és megtartották előadásait. Szerintem színvonalas programban volt része annak, aki eljött ide ma.

Jövőre ismét lesz Klebelsberg-nap.

Most elmegyünk a Klebelsberg-szoborhoz, hogy elhelyezzük koszorúinkat, és utána elválunk.

1 *Nem (csak) Erdély volt a tét.* Szerzői kiadás. Csíkszereda, 2010, 314 l.

2 *Mária román királynő párizsi követsége, 244 l.*, Kárpátia Stúdió Kft., 2011.

Gróf Bethlen István miniszterelnök előszava Gróf Klebelsberg Kuno *Neonacionalizmus* kötetéhez.¹

A kultuszminiszter úr megkért, hogy a „Neonacionalizmus” című könyvéhez előszót írjak. A megtisztelő kérésének annál nagyobb örömmel teszek eleget, mert az általa kimondott szó annak a politikának alapgondolatait fejezi ki, amelyet magam is képviselek. Ez az alapgondolat: a gyökeréig változott viszonyok között élő magyarság nemzeti eszményeinek és gondolatvilágának az új körülményekhez való szabása és kijelölése azoknak a töretlen utaknak, amelyekben haladva az ország újjáépítése megtörténhetik.

Ne gondolja azonban senki sem, hogy ez az elgondolás egyet jelent a múlt értékeinek és hagyományainak megtagadásával. Semmi sem áll tőlünk távolabb, mert bár egy új, egy cselekvőbb és alkotni jobban tudó nemzedéket óhajtunk e hazában látni, de olyat, melynek gondolkodása egészen a magyar történelem talajában gyökerezik. Nem a mindenáron való újjítás láza fűti tehát, hanem az a felismerés, hogy a magyar nemzet érzelm- és gondolatvilágának, vele együtt a politikai vezetésnek alkalmazkodnia kell a változott kül- és belpolitikai helyzethez. A neonacionalizmus nem egyéb, mint ez a kifejlődésben levő új magyar nemzetnevelő ideológia.

Az eszmény a legkülönbözőbb utakon közelítendő meg. A szerzőt vérmérsékletének és munkakörének megfelelőleg elsősorban a kulturális eszközök érdeklik. Úgy látja, hogy a nemzet nevelésére hatalmas feladat vár. Egyrészt a jövő nemzedék gondolkodását vérmérsékletét, jellemét kell a nagy cél szolgálatába állítani, másrészt a mai nemzedék figyelmét kell ráirányozni a hibákra, amelyek kiküszöbölése nélkül nincs magyar feltámadás.

Minden népnek az az igazi fénykora, mikor a legnagyobb nemzeti erények egészen személytelenek, mert a nemzeti közösség minden tagjában egyenlő mértékben élnek és ezúton az egész nemzet energiáit képesek hatványozni.

A csonka országnak ilyen korszakra van szüksége, s a kultuszminiszter úr szép könyve azt a feladatot tűzte maga elé, hogy a magyar elmék megvilágosításával ránevelje erre a mai nemzedéket.

Budapest, 1928. évi június hó 13.

Gróf Bethlen István, miniszterelnök.

¹ Klebelsberg Kuno – *Neonacionalizmus*, Budapest, Athenaeum Irodalmi és nyomdai RT, 1928., 3–4. l.

Részletek Gróf Klebelsberg Kuno *Neonacionalizmus* kötetéből.¹

„Mert mit értek én neonacionalizmus alatt?

A pozitív, az aktív, a produktív, a konstruktív emberek szolidaritását; a munkás, az alkotó emberek szent összefogását a rombadőlt haza újjáépítésének nagyszerű munkájában; öntudatos összefogást a kritika túltengéseivel, a hiperkritikával és általában a negatív emberekkel szemben, mert ha a negatív emberek befolyása a közvéleményben felülkerekednék, ez végzetesen megállítaná a nemzetet a modern haladás útján. A neonacionalizmus a korábbi idők szónokló, ünneplő, civődó és kesergő hazaszeretetével szemben a munkás hazaszeretetet hangsúlyozza. Ép úgy szembeszáll a jogosulatlan önámítással, mint a nemzet önbizalmának kishitű lefokozásával; ép úgy szembeszáll a naiv optimistákkal, mint a baljósokkal és a kétségbeesés apostolaival.”²

A magyar neonacionalizmus.³

Az egyes ember is, a nemzet is, ha nagy krízisen esik át, nemcsak kárát látja a krízisnek, hanem hasznát is. Lelke, mely új világba transzponálódik, e közben megújodik. Miránk, magyarokra nézve, a világháború elvesztésének szerencsétlenségét még megduplázta az, hogy úgy a forradalom, mint az ellenforradalom lelkileg teljesen meddőnek bizonyult: nem hozott egyetlen új eszmét, egyetlen eredeti gondolatot sem, amely a nemzeti élet felfrissüléséhez vezethetett volna. Károlyi Mihálynak és Kun Bélának forradalmát a nemzet egyenesen dezavualta, mert amikor 1919/1920-ra forduló télen a legáltalánosabb titkos választói jog alapján a közönség először szavazáshoz jutott, majdnem egyhangúlag fordult az 1918/1919. év politikai mozgalmi ellen. Hogy a Károlyi- és a Kun Béla-féle mozgalom csak silány zendülés volt és nem forradalom, annak legfőbb bizonyága éppen az, hogy maga a nemzet dezavualta. Dezavualt forradalom, valóban, meglehetősen egyedülálló jelenség is a történelemben. De az ellenforradalom sem volt szerencsésebb. Nemrég eszmetörténeti szempontból átlapoztam az

1 Klebelsberg Kuno – *Neonacionalizmus*, Budapest, Athenaeum Irodalmi és nyomdai RT, 1928., 3–4. l.

2 *Klebelsberg Kuno – Neonacionalizmus*, Budapest, Athenaeum Irodalmi és nyomdai RT, 1928., 5–6. l.

3 Uo., 120–126 l.; Pesti Napló 1928. január 1.

első nemzetgyűlésnek naplóit, kutatva új eszmék, vagy legalább új ötletek vagy frazeológiák után. Találunk beszédeket, amelyeknek jóformán minden mondatát dörgő taps szakította meg és mégis ha ma megnézzük, ki volt a szónok, egyikre-másikra már nem is emlékszünk és azt sem tudjuk, hogy a világon volt. De még ismertebb nevű emberek szónoklataiban sem találunk egyebet, mint a weimari német alkotmányozó nemzetgyűlésen vagy az osztrák parlamentben elhangzottak visszhangját. Napirenden volt egymás sivár okolása és a kiegyezés korának szigorú elítélése anélkül, hogy egyenértékű pozitívumokat tudtak volna vele szembehelyezni. A Bethlen-kabinetnek jutott azután feladatul, hogy úgy a forradalmat, mint az ellenforradalmat likvidálja és a normális életet helyreállítsa. E részben jellemző, hogy sem a forradalomból, sem az ellenforradalomból nem maradt meg egyetlen alkotás sem, egyetlenegy intézmény, amely a nemzet állandó birtokállományának kiegészítő része lenne.

Ez azonban nagy baj, mert abban az időben a nemzet lelke a katasztrófák gyeHENnatüzében cseppfolyóssá vált s könnyen volt átalakítható. Ahhoz, hogy új harangot öntsünk, meg kell a régi ércet olvasztani, csak így kaphat új formát. Ha akár a forradalom, akár az ellenforradalom élén zseniális államférfiú állt volna, a magyar közszellemet valóban újjáönthette volna, olyan cseppfolyós volt ebben az országban minden. Most már, hogy a katasztrófák tüze kialudt, hogy a politikai atmoszféra lehült, minden merevebbé, nehezebben alakíthatóvá vált. 1919 végén, 1920 elején minden olyan puha volt, mint a viasz, amelyben könnyű volt mintázni. Ma már minden kemény, mint a márvány, melyet csak acélvésővel és nehéz kalapáccsal lehet faragni.

Ha azt kutatjuk, melyik az államfő leghasznosabb tulajdonsága, akkor a vezető miniszterek jó megválasztásának képességénél fontosabbat nem találhatunk. Franciaország nagyságát a XVII. században annak köszönhette, hogy a XIII. Lajos Richelieut, özvegye, Anne d'Autriche Mazarint, XIV. Lajos Colbert-t bízta meg az ügyek vezetésével. A XIX. században Viktória királyné a nagy angol államférfiak egész sorának, I. Vilmos császár pedig Bismarcknak, Roonnak, Moltkenek meghívásával tette nagygyá a maga birodalmát. Aki a mi történelmünket elfogulatlanul szemléli, nem tagadhatja, hogy I. Ferenc József egyik legnagyobb királyunk volt, de a vezető államférfiak és hadvezérek megválasztásában nem volt mindig a legszerencsésebb. Innen eredt az, hogy ragyogó fejedelmi tulajdonságai ellenére is hosszú uralkodása alatt nagy belső és külső katasztrófák rázkódtatták meg monarchiáját. Magyarország kormányzójának örök érdeme marad, hogy gróf Bethlen István meghívásával igazi politikai vezetőt adott a nemzetnek, aki nyugodtan kivárva mindennek a maga idejét, rendre megoldotta azokat az előzetes kérdéseket, amelyeknek rendezése nélkül konszolidációról beszélni sem lehet.

Gróf Bethlen István politikai elgondolása alapján eljutottunk odáig, hogy a legyőzött és megcsonkított kis Magyarország sok tekintetben konszolidáltabb képet nyújt, mint több úgynevezett győztes állam. Bethlen István szilárd platformot teremtett amelyen most a nemzet nyugodtan dolgozhat tovább. Szinte észrevétlenül, egészen új ország épült fel a régi romokból, a régi alapokon, de új erőkkel. Valami új közszellem van kialakulóban, amely egyelőre inkább az öntudat alatt húzódik meg, de már munkában van. Ez az új közszellem nagyon keveset tartott meg az ellenforradalomból, semmit a forradalomból, semmit a forradalom szenvedő világából, de kikristályosodva még mindig nincs. A magyar publicisztikának és zsurnalisztikának lenne egyik legnemesebb feladata, hogy ezt az öntudat alatt lappangó új közszellemet a nemzet lelkéből az öntudat világosságára pattantsa, vezesse és irányítsa.

Én az iskola révén különösen két vezéreszmét igyekszem az új nemzedékbe belevinni: az erkölcsi alapokon nyugvó nacionalizmust és a gazdasági termékenység gondolatát. Azt a nemzeti érzést és elgondolást, amelyet a magyar iskola révén ápolni igyekszem, neonacionalizmusnak kell, hogy nevezzem. Neonacionalizmusnak annak ellenére, hogy mi magyarok az Európában élő nemzetek között a legrégebbi nacionalisták vagyunk. Az ókor klasszikus népei, a görögök és a rómaiak, ismerték a mondhatnám mai értelemben vett nacionalizmust. A népvándorlás azután mindent összekavart, de a középkor eszmei és érzelmi zűrzavarában nálunk születik először újra a tiszta nemzeti gondolat. Ennyiben a nacionalizmus nem új, hanem nagyon is régi, viszont tartalma egészen új. Mert mi volt az elmúlt négy évszázadban a magyar nacionalizmus tartalma? Elsősorban küzdelem az osztrák centralizáló és germanizáló törekvésekkel szemben. Ez tárgyalanná vált, miután elszakadtunk Ausztriától. Másodsorban harc volt a magyar nacionalizmus a magyar állameszmének beleplántálásáért azoknak a népeknek lelkébe, amelyek hazánk területén éppen azon idő alatt szaporodtak el, midőn a török és a német egyaránt pusztította a magyart. Ez a törekvés is tárgyalanná vált annak következtében, hogy a trianoni béke elszakította tőlünk nemzetiségeinket. A magyar nacionalizmus ekként elvesztette legfőbb tartalmát és így a régi érzés elé új célokat kell állítani. Integritási kérdésekről aktív miniszter magasabb tekintetektől az ország kára nélkül alig beszélhet. Így a magyar neonacionalizmus csak két más céljáról szólhatok: művelt és jómódú nemzet akarunk lenni, szóval, fajsúlyosabb, mint a bennünket környező népek.

Nagyon érdekes a nacionalizmus szempontjából az európai helyzetkép is. Azok a nagy országok, ahol a szocializmus különböző válfajai erős pozíciókra tettek szert, ahol ennek következtében az antinacionalizmus erőre kapott, kiváltak az aktív nagyhatalmak sorából. A bolsevizmus

Oroszországot valósággal kikapcsolta a nemzetközi életből. Mennyivel más ezzel szemben a másik pólusnak, Olaszországnak napról-napra erősödő hatalma. Közvetlenül a háború után Olaszországban is felülkerekedett az antinacionalizmus, amely valósággal megakadályozta a saját kormányát abban, hogy a béketárgyalásoknál Olaszország áldozatainak és győzelmének gyümölcsét megkapja. Így nem is csoda, hogy az olasz hazafiakat az az érzés gyötri, hogy a béketárgyalásoknál a győzők közül ők jártak a legrosszabbul. De a külpolitikai balsikernél még veszedelmesebb volt a belpolitikai helyzet, a kommunizmus mind merészebben ütötte fel fejét és a sztrájkok beláthatatlan sora az olasz nemzeti termelést valósággal megbénította. Ebben a szinte kétségbeesett helyzetben jött Mussolini azzal a nagyszerű jelszóval, hogy Vittorio Veneto szellemét és Olaszországát hozza. Felrázva az olasz nacionalizmust és leverte az antinacionalizmus különféle árnyalatait, évekkel a háború befejezése után annak öntudatára ébresztette az olasz nemzetet, hogy győzött és az olasz nép a győzelemnek utólag fakasztott felemelő érzéséből merít erőt azokhoz a nagyszerű alakításokhoz, amelyeket ma már azok is kénytelenek elismerni, akik ellenséges szívvel és szemmel utaznak szerte Itáliában.

Ha kérdem, mi a fasizmusnak igazi belső tartalma, nem láthatom másban, mint ebben az olasz nacionalizmusban, amelynek szintén újak a céljai. A néptelen római Campagna és Szardínia benépesítése, a posványos és maláriás tengerpartok kiszáritása és művelhetővé tétele, gyarmatok szerzése, hogy a népfölösleget olasz földön lehessen elhelyezni, hadsereg, vízi és légi flotta, hogy Itália újból felvehesse Velence szerepét a Földközi-tenger keleti medencéjében, a Balkánon és a Levantén, a risorgimento befejezése után új nagyszerű célok és ideálok a fasizmus által megteremtett neonacionalizmus jegyében.

És Olaszországban a nacionalizmus mellézköngése mindig az a motívum: gazdagok akarnak lenni. A középkor végének gazdag olasz államai, Velence, Genova, Firenze gazdagságának megújítása a cél. Ezzel szemben jellemző a magyar közgondolkodásra nézve, hogy még ma is legalább is mint fenegyerekeket emlegetik azokat a kártyásokat, akik a múlt század középső évtizedeiben egyetlen éjjelen egész vagyonukat elvesztették. A pazarlásnak és a kockáztatásnak valóságos romantikája él minálunk és ezzel szemben gazdaságtörténelmünk nem is említi azokat, akiknek az anyagi javak termelésében sikereik voltak. Pedig nem is szólva a nagy szerzőkről, nagyszerű dolog folyik, szinte a szemünk előtt: az Alföld tanyavilágának kialakulása, ami semmi más, mint az alföldi községek belterületén szaporodó népességnek földvásárlása vagy bérlése a török időkben elnéptelenedett

külterületeken. Nemcsak népesedési és telepedési mozgalom ez, hanem vagyonszerzés is, a legtermékenyebb munka, amit magyar ember végezhet. És most a népiskolákkal utána megyünk új szállásaira a tanyai népnek és visszük utána a vallási és nemzeti gondolatot és a magyar neonacionalizmus új eszméit.

„Úgy kell élnünk, ahogy hiszünk,
mert különben
úgy kezdünk hisni, amint élünk.”



MESTER JÁNOS

Jezsuita pap, tanárképző-főiskolai tanár,
pedagógiát és pszichológiát tanított.

(Magyarpécska 1879 - 1954 Budapest)

Klebsberg-nap
2010 november 6.



Klebsberg-napi füzetek 2.

A 2011. november 26-ai Klebsberg-nap történései
Magyar tannyelvű közoktatás 2011-ben – és később –,
Romániában, és Arad megyében

Merre van az arra?



PÉCSKA
2012. nov. 17.

Nem akarunk mindig félárnyékban ülni, nem akarunk mindig nyomorogni és nélkülözni, pusztulni és tengődni, hanem az erkölcs és a tudás hatalmával meg akarjuk hatványozni a magyar munka termékenységét és ennek a termékeny munkának révén módosabbak, e révén függetlenebbek és mindenekfelett öntudatosabban magyarok akarunk lenni. Ez a magyar neonacionalizmus egészséges célja.



Klebsberg-napi füzetek

A 2010. november 6-ai Klebsberg-nap történései



PÉCSKA
2011. nov. 26.

- A pécskai magyar múltjáról
- Klebsberg Kuno élete és műve
- A Klebsberg szobor születése
- Mester János emlékezete

Tartalomjegyzék

Pataky Lehel Zsolt – Klebelsberg Kuno kiváló nemzetpolitikus is volt	3
Balta János – Érdekfeszítő előadások, gyér érdeklődés	9
Makkai Béla – Klebelsberg nemzetpolitikai törekvései, és ezek hatása a magyarság és a szomszédnépek viszonyára	11
Kérdések és válaszok	25
Miklós Péter – Klebelsberg nemzetkonceptiója és a kisebbségpolitika	29
Kérdések és válaszok	45
Gróf Bethlen István miniszterelnök előszava Gróf Klebelsberg Kuno <i>Neonacionalizmus</i> kötetéhez	57
Részletek Gróf Klebelsberg Kuno <i>Neonacionalizmus</i> kötetéből	58



Tóth Piroska, Nagy Mária, Bölöni György, Király András és Bacsilla Sándor

Ebben a füzetben a 2012. november 17-ei Klebelsberg-napon elhangzott előadások, és hozzászólások szerkesztett változatai olvashatók.



Pécska
2013. november 23.



Szerkesztette Nagy István fizikatanár, a
Kálmány Lajos
Közművelődési Egyesület elnöke

